

# Молода Україна

журнал української демократичної молоді

РІК ВИДАННЯ X

ТРАВЕНЬ 1960

№ 71



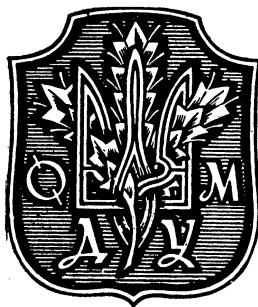


## МОЛОДА УКРАЇНА

Видає Центральний Комітет Об'єднання Демократичної Української Молоді.

Редагує Колегія.

Умови передплати в Канаді:  
На півроку \$2.00, на один рік \$3.50,  
В інших країнах рівновартість канадського долара. Ціна окремого числа 35 центів.



**MOLODA UKRAINA** (Young Ukraine). A Ukrainian Monthly Magazine. Published by the Central Committee of the Ukrainian Democratic Youth Association. Subscription in Canada for 6 months \$2.00, one year \$3.50. Single issue 35 c.

**MOLODA UKRAINA,**  
Postal Station "E", Box 8  
Toronto, Ont., Canada.

### НАШІ ПРЕДСТАВНИЦТВА:

#### В Австралії:

Mr. S. Krywolar,  
Box 1586 M,  
G. P. O. Adelaide,  
S. Australia.

#### В Аргентині:

"Porohy",  
Casilla de Carreo 3184,  
Buenos Aires,  
Argentina.

#### У Франції:

N. Grouchezky,  
33, Rue Rogue de Fillol,  
Puteaux, Seine,  
France.  
Post conto:  
Paris c/c, 11.078.11

## ДО НАШИХ ЧИТАЧІВ І ПРИХИЛЬНИКІВ

Дорогі друзі! Незабаром "Молода Україна" відзначатиме 10-ту річницю свого існування. 10 років праці в несприятливих еміграційних обставинах — це довгий шлях, пройти який ми змогли лише завдяки Вашій моральній і матеріальній підтримці. Та, на жаль, на 10-му році свого існування "Молода Україна" все ще не вийшла з перманентних фінансових труднощів, які ми особливо гостро відчуваємо у "мертвий" літній час. Ми всіляко уникаємо необхідності звертатися до Вас за постійною допомогою. Але ми були б дуже вдячні і зобов'язані Вам за Вашу спробу (яка напевно була б успішною, якби до цього прикласти трохи зусиль) — до 10-літнього ювілею "Молодої України" подвоїти число її передплатників. Це розв'язало б найпекучішу проблему фінансування нашого журналу якщо не на завжди, то на довший час.

Віримо, що Ви візьмете до уваги наш заклик.

Редакція та адміністрація "Молодої України"

## У ФІЛАДЕЛЬФІЇ ВІДБУВСЯ СТУДЕНТСЬКИЙ ІДЕОЛОГІЧНИЙ КОНГРЕС

30-го квітня і 1-го травня ц. р. проходив тут Перший Український Студентський Конгрес у США, влаштований Союзом Українських Студентських Товариств Америки (СУСТА) при співпраці ідеологічних Товариств й організацій молоді різних політичних напрямків, на загальну тему "Україна між Сходом і Заходом". Господарем і технічним керівником Конгресу була Українська Студентська Громада у Філадельфії, організаційний і технічний комітет його очолювали Теодосій Ону-

ферко і Богдан Гасюк. Відкриття Конгресу, що проходив у Гавстон Голл Пенсильвського університету, відбулося в суботу 30-го квітня. Довершив його Теодосій Онуферко, голова орг. комітету, під проводом якого пройшла і загальна частина Конгресу — привіти, покликання почесної Президії і керівників окремих сесій — Петра Гурського від Студ. Секції ОДУМ-у, Богдана Купчицького від Товариства Української Студіючої Молоді ім. М. Міхновського і Павла Дорожинського від "Зарева" та секретарів Орісі Мачук і Марії Бендюк. Після відчитання надісланих привітів — присутні в залі представники центральних Товариств й організацій —

між ними ред. Володимир Душник від УККА і Гнат Білинський від АБН — передали учасникам Конгресу, що їх першого дня було понад 190, свої усні привітання. Під час першої сесії була прочитана з Мюнхену надіслана доповідь проф. д-ра Івана Мірчука на тему: "Україна між Сходом і Заходом", а також виступили з доповідями на тему "Україна і Захід" — Константин Савчук (СУСТА) і на тему "Демократія, колишні колоніальні народи й Україна" — Ярослав Білинський (ОДУМ). Під час другої сесії з доповідями про ідеологічні основи й розвиток українського націоналізму (Закінчення на 4-й стор. обклад.).

### НА ОБКЛАДИНЦІ:

Ставок у Сокиринцях. Україна.

Юрій КЛЕН

## ВОЖДЬ

Відступають загони,  
вагони, вагони, вагони,  
і на польським кордоні  
перетяла дорогу ріка.  
Вже забракло патронів,  
останній іде з ешелонів,  
і немає понтонів,  
і розпачливі крики гудка.  
Тільки два перегони,  
— й втечеш ти нестерпних агоній,  
і ще страх на припоні,  
і ще держить ланцюг той рука.  
Та немов на долоні,  
на поля розлогому лоні  
із-за горбів червоні:  
Торохтіння і рип тартака.  
Навперейми колони,  
і врозтіч уже безборонні,  
в рівчаки, у скорони,  
у повітря нурка.  
Суне ворог із ревом,  
в зухвалості здобичі певен,  
сараною пливе він.  
Не одна вже, а тисячі бід.  
І під градом сталевим,  
рвучи тонкоплетений невід,  
під дощем металевим,  
все — мостом, або річкою вбрід.  
І в хаосі страшнім переполоху,  
неначе вилитий із чавуна,  
спокійний, не схвилюваний ні трохи,  
в квадратній рамі темного вікна,  
до метушні байдужий і до гromу,  
вдивляючись у той вогненний дощ,  
стояв, на лікоть спершись нерухомо,  
свідомий сил і переваги — вождь.



Симон Петлюра.

## СИМОН ПЕТЛЮРА У СПРАВІ ПОГРОМІВ

Останнім часом у частині жидівської преси в Америці й Канаді, а також і в інших, іноді дуже впливових виданнях, як от відомий ілюстрований журнал "Лайф", з'явилися статті виразно антиукраїнського змісту, автори яких звинувачують українців у організації жидівських погромів. Нещодавно жидівський часопис "Дер Туг Морган" в Нью-Йорку помістив статтю д-ра Млоко Бикеле, у якій про погроми в Україні та про Симона Петлюру читаємо просто несамовиті твердження, якщо взяти до уваги ту документальну літературу, яка до цього часу на цю тему оприлюднена. А в середині травня до цього хору приєдналася канадська радіо-телевізійна мережа СБС, висвітлюючи провокаційний, спрепарований ворожими до українців жидівськими колами, фільм про вбивство С. Петлюри, у якому Головний Отаман виступає як натхненник жидівських погромів, а його убивця, більшовицький агент Шварцбарт — як ідеаліст, месник за кривду.

Яка ціль жидівських реакційних журналістів у цій явно зорганізованій пресовій і телевізійній кампанії ми не знаємо. В кожному випадку ця акція ніяк не на користь ні українській ні жидівській сто-

Євген МАЛАНЮК

## 25 ТРАВНЯ 1926 РОКУ

Ще мить тому — весна і цвіт,  
Чужинний май в співучім серці.  
...І вже щось чорне криє світ,  
І де ж ви, друзі, оборонці?  
Наївний рух крилатих рук —  
Ні, свисту куль не заперечить!  
І тіло падає на брук,  
І ось тріпочуть груди й плечі,  
І очі гасить смертна мла...  
Сім хижих куль. Сім стрілів зла.  
Зміряли в дүх — влучили в тіло;  
Знялись над мертвим тілом крила  
І дійсність легко попливла,  
Як марний, як минулий вняв, —  
Бо за повіками тремтів  
Співучий степ, пшеничний спів,  
Полтава, прапори і Київ.

роні, ні тепер, ні в майбутньому. Це повинні б зрозуміти серйозно думаючи жидівські журналісти і державні діячі та вжити свого впливу для припинення цієї непотрібної свистопляски. Нам тяжко повірити, що жидівські політичні чинники не знають, яким справді було наставлення Петлюри до жидівських погромів.

Наявним доказом, що різні вороги української самостійної і незалежної державності цілком безпідставно обвинувачують Симона Петлюру за бучим то його прихильність до жидівських погромів, є наказ Симона Петлюри, як Генерального Секретаря Військових Справ УНРеспубліки до всіх українських військових частин, виданий 21 листопада 1917 року.

Цей наказ Симона Петлюри найкраще характеризує його власне становище до всяких непорядків і безладдя, а зокрема до протижидівських погромів. Передруковуємо його повністю. Він був опублікований у всій тодішній київській пресі, зокрема ж у жидівському часописі "Дер Телеграф" (з 28 листопада). Його текст такий:

"Як Генеральний Секретар Військових Справ в Українській Народній Республіці, закликаю Вас, мої товариші і друзі, до спільної дружньої праці в теперішній час.

Будьте організовані і об'єднані! Всі за одного і один за всіх.

Наше військо молоде, воно тільки що стає на ноги і ви своєю дисциплінованістю докажіть, що ви є славними потомками наших великих предків.

Всі, як один, станьте довкола Центральної Ради і її Генерального Секретаріату.

Не дозволяйте на погроми і непорядки, бо якщо ви їх допустите, то ви покриєте ганьбою славне ім'я Українського Війська. Невільно допустити до ніяких погромів на нашій землі.

Я вже закликав українські полки і дивізії, щоб вони берегли лад в Україні. Одночасно з цим я тепер українізую різні частини в запіллі — запасні полки піхоти і кавалерії, артилерійські з'єднання, саперів і другі окремі баталіони з метою мати разом більше своїх частин. Війська будуть розташовані по всій Україні, по всіх залізничних лініях і дорогах, щоб покінчити з безладдям і погромами.

Знайте, що все я роблю з уповноваження нашої Правительства, Правительства Української Народної Республіки. Я несу відповідальність перед Центральною Радою, перед Генеральним Секретаріатом і перед всім населенням за спокій у нашій країні, але я цю відповідальність можу нести тоді, коли я буду спиратися на вас, українські вояки".

Протосрей М. Литваківський

## СЛОВО ДО МОЛОДІ

(З нагоди посвячення одумівського прапора в церкві Св. Софії 20 березня 1960 р. в Чикаго.)

Моя Дорога Молоде!

Якою буде молодь — ця наша нація — залежить дуже багато від нас усіх. Коли зробимо аналізу нашого родинного й суспільного життя, головне поза межами Рідного Краю, то завжди і всюди дійдемо до висновку, що найпекучішою проблемою є виховання нашої молоді.

Нам дорога вся наша молодь, всі наші українські діти. Ми хочемо, щоб ніхто з них не пропав для нашої нації і рідної Православної Церкви. Відомо, що основою майбут-

нього кожної спільноти є молодь.

Вже від найдавніших часів історії людства провідні чинники державних народів звертали особливу увагу на цю проблему. Сьогодні ж модерні режими і держави звертають велику увагу на виховання молоді в дусі своєї ідеології, щоб ця молодь стала здійснювачем задумів даного режиму, чи в інших випадках носієм здорових традицій свого народу й держави.

Молодечий вік у житті людини — це найбільш загрожена частина її

життя. Бо в дитячому і юнацькому віці різьбиться характер людини та оформлюються духові властивості на майбутнє.

У залежності від духового підсоння, в якому молода людина дозріває, вона може підвестись у дозрілому віці на верхів'я життя, корисної діяльності й посвятити, або — в іншому випадку — зійти на бездоріжжя і котитися в прірву.

Добре виховання дитини і молоді людини витискає на її житті святую печать — борця — героя, чи то на релігійному полі, чи національному, печать серйозного державного мужа, чесного суспільного діяча, одним словом, печать великої людини... Як вимовно підкреслює це в своїх поезіях наш геній Т. Шевченко: "Раз добром налите серце ввік не прохолоне!" Загально відомим є прислів'я: "Яка молодь — таке майбутнє народу".

Тому ніякий народ, що хоче перемогти в боротьбі за належне йому місце між вільними народами, не може бути байдужим до справ своєї молоді.

Виховати молодь на добрих синів своєї Церкви й свого народу, в по- (Закінчення на стор. 3-ій обклад.).



Чикагська філія ОДУМ-у під час зустрічі з одумівцями інших міст. Другий справа (в окулярах) — Голова Г. У. ОДУМ-у США М. Дзябенко.



# Товариш Гапочка

Новеля

Люди з мішками за плечима, розладнані військо-ві частини, вози і гармати, танки і вантажні автома-шини — все це залізним потоком пливло зби-тим Ромоданським шляхом — на схід і на захід. Наївних схід манив затишком і спокоєм, хоч і мало хто усвідомлював собі, що він іде у нікуди.

Два, три рази на день німецькі літаки з'являлись над нами несподівано, коли людська маса тягнулась у безладді і шумі, і обсыпали шлях бомбами і ку-лями. Люди падали грудьми на збиту землю, де стояли, скорочували свої частини тіла до жахли-вої непропорційності, щоб стати невидимою ко-махою, щоб знайти невидиму щілину, і зникнути, бодай, на час. Одні вставали і назавжди губили своїх ближніх, другі зустрічали тих, сліди про яких уже давно зітерлися з пам'яті.

Я піднявся, коли рокіт літаків уже віддалявся, коли в рядах — командирів без армій і армій без командирів — ладнався якийсь порядок, і зустрівся віч-на-віч з Миколою Ступаком, якого не бачив уже дванадцять років. Я б його ніколи не впізнав, якби зустрів десь на вулиці міста, у мирний час: дванадцять років — це тисячі кілометрів пройде-ного життя, з тисячами інших людей, що йшли по-руч, що десь губились по дорозі, що йшли вперед — із славою і без слави.

Микола Ступак не належав до моїх друзів, ми вчилися лише в одному провінційному агротехні-кумі: він був на останньому курсі, а я на першому. Запам'яталась мені лише його усмішка — мила і широка усмішка, — яку він носив на своєму об-личчі, як тавро вічного оптимізму.

У хвилини нервового напруження, коли пам'ять буває найзагостреніша, я раптом видобув з моєї голови і цей образ, один із тисяч забутих.

— А куди тебе дідько несе? — крикнув він так голосно, ніби я стояв щонайменше за пів милі від нього. — Чи не рови копати до Монгольського кордону?

— Цілком можливо. Я вже кілька разів ті рови копав — від Бугу аж до Сули. Викопаю, кину лопату і відступлю. Все йде пляномірно, як бачиш, і я чомусь певний, що доведеться мені обкопувати Харків...

— Думаю, що пішоходом не встигнеш. Німецькі танки рвуть до Полтави. Вийди на сто метрів за шлях і почувеш, як земля гуде. Пізно, брате.

Микола Ступак був в уніформі рядового черво-ноармійця, і плівся він теж не знати куди: його полк був розбитий десь під Тернополем. Воював він лише дві години, а вже два місяці мандрував, і воювати більше не збирався.

І якось дивно було дивитися, як Ступак підкру-чував поруділого від тютюну вуса, як глянцював долонею сіру від пороху лисину, і як по-селян-ському тупцювався на одному місці в армійських потертих черевиких: чи це була звичка постійно-го руху, чи боявся він, щоб при повторному налеті літаків його ноги часом не прилипли до землі?

Раптом позад себе я почув дзвінкий і співучий

постріл і, повернувшись, побачив посеред дороги худого і довгорукого капітана, що розмахував на-ганом і верещав не своїм голосом:

— Ану, торботряси, звертай з дороги! Військо йде першим! Звертай!

У Миколи Ступака військова крилатка, якось са-ма по собі, злізла на очі, і він розгублено схопив мене за руку:

— Ну, браток, тікаймо звідси! Тікаймо, бо то-вариш Гапочка тут!

Він випустив ці слова з такою швидкістю, що я ледве зрозумів його: чого тікати і куди тікати?

Ми нахильці збігли з дороги — дороги, що на-гадувала кладовище: з розбитими танками, возами, автомашинами, з раненими, що лежали під дере-вами. Ступак тягнув мене за руку десь на польові дороги, ми перескочили через глибокий рів, а капі-тан на шляху все кричав і загрожував:

— Звертай!

Я подумав: товариш Гапочка? Звідки міг взя-тись тут товариш Гапочка? Що значить цей пере-полох?

— Чи це справді той самий Гапочка? — спитав я Ступака, коли капітан і дорога були вже далеко, і нас оточила дивна тиша степу.

Микола Ступак звертав усе вліво і вліво і впер-то мовчав. Сонце перед заходом чіплялось за його лисину і обсмикувало на чорних обмотках порох. У його ході не було нічого військового.

— Забув охримівського Гапочку? Ну, то я тобі пригадаю...

Десь за пів кілометра від Ромаданівського шля-ху ми набрали на колгоспну польову клуню — отакий собі ідилійно-романтичний закуток, якому був би рад перший король волоцюг. Ми зайшли туди з відчуттям дивного спокою. Там, здавалось, ми могли б покінчити з війною, не витративши жодної кулі. Лежати на соломі і чекати весни. І, може, так непомітно ми лишилися би в зоні свіжо-го повітря...

Я твердо вірив, що людина здатна на які завгод-но подвиги, крім одного: умерти без мети на до-розі. Не в бою, а у відступі.

Та романтичний закуток нам зрадив: ми його відкрили запізно. Це був зональний карантин усіх безталанних мандрівників. Бути господарями — ми спізнились, і зайшли туди вже, як гості.

Старий дід, з молодим, худим і насупленим чо-ловіком напівлежали в кутку зліва. Біля самих две-рей сиділа на мішку жінка з дитиною, і обвела нас холодним, зовсім байдужим поглядом. Дитина спа-ла. Ще хтось лежав горілиць, на самій горі соло-ми, закинувши руки за голову. І стогнав.

Ми вибрали найдаліший кут, солома там була перетерта і влечана, над нами висіла вирва в со-лом'яній покрівлі, ніби пролетів там величезний гарматень. Туди вмістився лише шматок зовсім зе-леного неба, що міг належати лише нам. З при-воду цього ми перекинулись кількома зовсім за-гальними словами, — ось приблизно, такими: ча-



сом бракує маленького клапця землі і маленького клапця неба. І більше нічого.

Гуглявий гул шляху до нас ледве доходив, він змішувався з гулом далекої гарматної канонади, що віддалялась, що гасла з днем і нас уже не нерувала.

Микола Ступак звалився на соломі з солодким віддіхом. І стих. Його зламала втома. Він був людиною, коли йшов, і видався мені покруччям старого і висушеного дерева, зваленого вітром, коли лежав на соломі. І все ж я не витримав, щоб ще раз не спитати його про товариша Гапочку:

— Чи не була то з'ява, яку ти прийняв за товариша Гапочку?

— То був товариш Гапочка, — ліниво сказав Ступак. — Мені він буде снитись тепер усю ніч, а може взагалі я вже не буду спати...

Ця загадкова ситуація мене немало здивувала. Я спробував ще раз, з віддалі дванадцяти років, заглянути до Охримівського агротехнікуму, і коли це зробив, то зовсім легко видобув з своєї пам'яті і другий забутий образ: товариша Гапочку.

Що я знав про товариша Гапочку? Був він директором агротехнікуму і про нього говорили дивні речі: що він українець литовського походження, народився в Парижі, а жив у Махач-Калі, був унтером в армії Краснова, перейшов до більшовиків під Варшавою, два роки просидів у київській в'язниці, як японський шпигун, брав участь в подавленні національного повстання на Кавказі, мав нібито сім жінок і семеро дітей; що знамениті, вилощені і скрипучі чоботи належали конотопському рабинові: зняв їх товариш Гапочка з рабина прилюдно, у синагозі, і дуже сміявся, коли той повернувся в куток і почав бити лобом у стіну — прокламати його душу перед Єговою.

Як збереглося в моїй пам'яті, товариш Гапочка дуже любив годинники і червоні краватки. Годинники він виманював у студентів і студенток за безцінь — плати в нього ніхто і ніколи не брав із страху. Червоні краватки він в'язав так, щоб кінці їх звисали нижче пояса синіх галіфе "Париж-Люкс". Знаєте, що то було за галіфе "Париж-Люкс"? Крила в півметра завширшки — зліва і справа. А потім, аж від колін, стирчали два обрубки, дуже подібні до кольтів у дерев'яних кобурах.

Галіфе "Париж-Люкс", як і рабинові чоботи, він носив літом і зимою.

Кажуть, коли товариш Гапочка приймав директорство, то вислав наперед вістових з попередженням, щоб усіх студентів було виставлено в бойові ряди, у дві шерехи — від воріт до дверей технікуму. Проходив він ряди, як генерал на тактичних заняттях, і його вузькі й холодні очі не проминули жодного обличчя. На свій великий подив, серед студентів він виявив кількох дідів, і довго стояв перед ними мовчки, як перед тінями минулого. Щоб заповнити рідкі ряди, запобігливий завпед притягнув на ту оказію двох конюхів, сторожа і босого двірника. Сталось дивне: товариш Гапочка не розсердився, як він умів сердитись, вийшло навіть досить весело: бородачів він поплескав по плечах, подякував за службу народові, а вони гримнули йому у відповідь зовсім недоречно "Здраві желаєм!"

Як людина військова, товариш Гапочка наук ніяких в своєму житті не осягнув, хоч грамоту вважав справою корисною. Сам говорив клясично неграмотно, і, крім "Солдатського патрета" Квітки, здається, ніколи й нічого не читав. У технікумі викладав фізкультуру: три години на день ви повинні були бігати, скакати, рачкувати, і вчитись виловлювати шпигунів. Ті три години були часами божевілья для студентів. Дівчата ще звечора забивались у подушки і проклинали всіх дідів і прадідів товариша Гапочки, аж до останнього гудзика на його сорочці.

А от щодо рабинових чобіт, які носив товариш Гапочка, то вони принесли нещастя багатьом моїм товаришам. В порядку черговости, — розуміється, неофіційно, — ви мусіли їх ваксувати. Від того, який ви виявили сприт і техніку, щоб чоботи "горіли" на сонці і не гасли, залежало ваше майбутнє. Власне, майбутнє. Ви могли, з недогляду, з неуважности, попасти до категорії ледарів, куркульських виродків і навіть саботажників. Таких товариш Гапочка спершу допитував сам: "Як ти народився і чому народився?", а потім посилав запити до сільських рад, одержував якісь відповіді, і на другий день двірник з мітлою вас церемоніально випроваджував за ворота раю. Вашій кар'єрі відрубався хвіст без жодних логічних доводів.

Не чекаючи такого безглузлого фіналу, я й лишив Охримівський агротехнікум, і згубив товариша Гапочку, здавалось, назавжди. Та зустріч на великій дорозі збудила в мені не страх, а якийсь холодний біль — зневаги і злоби.

Що розповів мені Микола Ступак про товариша Гапочку-капітана?

У перші дні війни Микола Ступак не думав відступати. Він був певний, що прийде такий день, така година, коли німці побіжать до чорта, а він буде собі йти позаду з палицею і насвистувати. І коли заженуть німців до Альпів, він вернеться в Україну, і повторить свій похід на схід. І залишиться все так, як він думав: міста і села заспівають гімн вільності.

Сталось негадане і нечуване: на третій день війни їх полк німці розбили. І, не спробувавши солдатського почуття в наступі на захід, він почав поспішно відступати на схід...

Власне кажучи, все це було зовсім не так. І тут якраз входить в дію товариш Гапочка.

Коли командири обходили сірі солдатські ряди перед боєм, капітан товариш Гапочка, здається, зовсім випадково, зупинився біля Ступака:

— Живіт прибори! Як стоїш? — і все заглядав у очі, все приглядався. — Ти звідки? Устав знаєш? То я тобі прочитаю — від А до м'якого знаку.

Нарешті гроза пройшла, і Ступак з капітаном Гапочкою навіть робив спробу воювати з німцями, вони навіть разом ходили в атаку, з якої товариша Гапочку винесли раненим у праве плече. Один факт був незаперечний: куля пронизала його не з ворожого боку, а з тилу.

Полк з тієї контратаки майже не вернувся, а хто й вернувся, то назавжди лишив мрію вступати в бій без жодної потреби.

Микола Ступак — людина чесна і поміркована, у своєму житті не стріляв навіть у горобця, і з того



безславного бою вернувся без гвинтівки. І саме це привело до сумного кінця. Виявилось, що з того пекольного вогню вирвався не один Ступак, а цілий десяток. І їм, найперше, вчинили судовий допит: чому вони кинули лінію фронту? Чому тікали? І чому один без гвинтівки?

— Відступали з наказу товариша Гапочки, — твердо заявив Ступак. — Ми були в мертвій петлі.

— У якій мертвій петлі? — допитував його якийсь другий капітан, круглолидий і чорнобородий.

Товариш Гапочка, якого, певне, принесли на це судове видовище на носилках, як Муцію Сциволю, — з перев'язаною рукою, але неушкодженого розумово, — мружив очі і тикав пальцем лише на Ступака:

— І скудова я тебе, морда, знаю? Ти, часом, не з охримівських парубків?

О, це було саме те, чого так боявся Ступак! Він був одним із тих, яких двірник з мітлою виводив за ворота раю. І було б дуже не до речі, якби він виявив себе. Треба було вдавати дурника, недоумкуватого дядька, і він, скривившись, почував за вухом, де й не свербіло:

— Я вас не знаю, товариш капітан. Звідки б я вас знав?

— А хто ж стріляв мені в потилицю? Не ти?

— Ні, не я, товариш капітан.

— Брешеш! По очах бачу, що ти! Вінтовку кинув? А чому кинув? Підеш тепер, морда, під конвоем до штабу. Там з тебе шкуру знімуть. Я тобі зарані кажу: даже голову знімуть!

І його повели: сам товариш Гапочка з старшиною. Конвоя надійного не було, лишилися ті, які й самі злодійкувато позирали навколо: куди б його чкурнути і дістати десь латані цивільні штани?

— Признайся, що ти стріляв — прошу, — домагався товариш Гапочка, — все прошу.

— Не я. Якби я — признався б. А то не я.

— Ладно. Вспомнеш моє слово. Там ти скажеш. Усю свою біографію вложиш на стіл.

Удень вони йшли збитими полями і польовими дорогами, а ночували в селах, під відкритим небом, для більшої безпеки. Перші ночі Ступак спати не міг, все думав, що з того вийде, коли його й справді здадуть до штабу, до польового суду? Там довго не розпитують — то єдине місце, де нікого і ніколи не питають про минуле. Товариш Гапочка не спускав з нього очей, і це ще більше непокоїло. Вночі Гапочка лише їв і кутив, або кутив і їв. А коли стомлювався і щелепи його ледве ворушились, тоді кликав старшину на зміну:

— Поговори ще ти з цим індусом. Кажу йому: прошу — не вірять. Ти ж мене знаєш, Васька? Віриш мені, скажи?

— Вірю, товариш капітан, — басив Васька.

— А він, дурак, не вірить.

До штабу армії вони, певне, ніколи б не дійшли, бо його просто не існувало. Штабисти поодиночі зустрічались по дорозі в автах, але досягнути до них не міг навіть товариш Гапочка.

Нарешті, пильність конвою послабла, і в одному селі, десь опівночі, Микола Ступак утік. Це сталося так нежданно, що товариш Гапочка не встиг навіть моргнути оком. І туди, куди він потім стрі-

ляв, ніякий дурень, а тим більше Микола Ступак, побігти не міг. Ніч — друг усіх грішних і безгрішних — вона всім дає притулок. Дала вона його і Ступакові. І він пішов, як Григорій Сковорода: від села до села, плутаними стежками. Слав де його заставляла ніч. Так пройшов він аж за Дніпро, і аж тут став почувати себе вільно: з великої дороги уже не сходив, і, певне, не зійшов би, якби знову не зустрівся з товаришем Гапочкою.

— Тепер, як бачиш, на всіх дорогах до нашого вимріяного раю стоять Гапочки, і нема тобі, брате, виходу, — сказав роздратовано Ступак, і всунув мені в руки щось подібне до шматка сухої землі:

— Це хліб. Коли не дивитись на нього при світлі, то можна їсти.

Чоловічий голос неподалеку щось забурмотів, подібне до команди, і почав довго-насолодно чухатись: його їла нужда. Він, певне, говорив сам з собою, потім підвівся на лікоть руки і, витягнувши довгу шию, углядався в наш куток. І застогнав розпачливо. Якщо він шукав тут маминого співчуття і маминої ласки, то мамі тут не було, я не мав жодного сумніву.

На світанку я відчув, як під моїми ногами почала вгинатись солома, і підвів голову: над нами стояв капітан товариш Гапочка з наганом у лівій руці...

— Вставай! — наказав він Ступакові. — Я тобі покажу дорогу до раю. Даже парадний ход покажу!

Спокій Ступака мене дратував: отак лежати і наївно моргати очима, коли тобі під ніс сунуть нагана, було тричі безглуздо. Я щось сказав у знак протесту, але товариш Гапочка удавав, що мене не бачить.

Піднявся Ступак з усмішкою, яка була зовсім не до речі. Але я не відгадав, зовсім не відгадав, що він такий безнадійно-наївний. І співмешканці нашої клуні спостерігали за всією цією сценою з явним непорозумінням.

— Що ж, пішли, — твердо сказав Ступак, — як до раю, то й до раю!

Коли їх кроки віддаленіли десь за клунею, я встав і з хвилюючим неспокоєм потягся за ними. Зовсім слабкий і знайомий постріл почувся, коли я обійшов навколо клуні і пішов у напрямку Романданського шляху, що був дивно безлюдний.

Що я побачив? Росяну стежку, якою ми йшли сюди вчора. Дуплисте дерево, з розлогими гілками, яке ніби прикривало тінь, бліду тінь Миколи Ступака, що не квапно спускався у вибалок. Без галюцинацій: Ступак ішов сам, без товариша Гапочки.

Якби не було війни, ця подія видалась би мені страшною. Навіть кінець товариша Гапочки, якого я теж ненавидів Але тоді я був байдужий. Мені лише цікаво було знати: як те все сталося?

— На фронті стріляв у нього я теж, — дивно весело сказав мені по дорозі Ступак, — та зачепив лише праву руку. Права рука в нього й зараз не діє. Помітив? А я ж, браток, маю дві. А я ж, браток, стріляв оце другий раз у житті...

Десь над Богодуховим, над сизими лісами вставало сонце. І било воно нам просто в очі.

При самій дорозі, на жерлі розбитого танка, сиділа чорна ворона і скорбно дивилася на схід.



# ВІКТОР ГЮГО І ЙОГО ПОЕМА „МАЗЕПА“

(У 75-ліття смерті великого французького письменника).

В історію всесвітньої літератури Віктор Гюго, видатний французький письменник, найпередовіша людина своєї доби, ввійшов як борець за свободу, гуманність і справедливість, за визволення і самовизначення поневолених народів, як оборонець усіх покривджених і знедолених. Для нас, українців, він, як автор поеми „Мазепа“ та численних інших творів, якими в українських перекладах зачитується наша молодь, як друг і захисник бездержавних народів, є дорогий і близький нам, в його полум'яних закликах до боротьби за перемогу вселюдської Правди знаходимо ми мотиви, співзвучні з творчістю Шевченка.

Гюго, що його багатогранну творчість визначала полум'яна любов до батьківщини, а ідеал свободи, братньої любови, правопорядку обумовлював кожний крок життя, ці характеристичні ознаки своєї вдачі не стільки успадкував від батьків чи здобув у наслідок прочитаних книг, скільки перейняв від життя з ранніх дитячих років під впливом подій сучасної йому доби і своєрідних обставин, серед яких йому, вдумливому, чуйному на враження, спостережливому доводилося перебувати. Син Зігісберта Гюго, ремісника, що за військові заслуги здобув у Наполеона генеральський чин, і Софії з родини Требюше, доньки нантського човняра, Віктор Гюго народився в 1802 році в Безансоні. Перехресний вплив родинного виховання — батька, генерала армії Наполеона, людини бонапартистських переконань, та матері, роялістки — вандейки мав лише посереднє значення для формування його світогляду. Вирішальний вплив мали обставини, в яких проводив Гюго своє дитинство, серед безнастанних мандрів разом зі своїм батьком по країнах, завойованих під час походів Наполеона. Від другого року життя перебував Гюго на батьківщині Наполеона острові Корсиці, що тепер здобула сумну славу як місце заслання численних українців та інших волелюбних емігрантів у зв'язку з недавніми відвідинами Парижу Хрущовим. Згодом Гюго переселився на Ельбу, а потім в Італію, де його батько багато років був французьким губернатором окупованої італійської провінції Авеліно. Там майже перед очима дитини Гюго розгортається героїчна визвольна боротьба італійців, яким допомагала Англія, безупинно діють повстанці на чолі з Мікелем Поццою, прозваним „Чортовим братом“ (Фра Диявольо), цим славним Джуліано ХІХ століття. Переїхавши з батьком і родиною до Мадриду, юний Гюго почав вчитися в дворянському інституті і був зарахований у пажі еспанського короля, яким був тоді брат Наполеона Йосиф.

Перебування в чужих завойованих країнах залишило в чутливого юнака глибокий відбиток. Враження від частих поїздок по Італії, а потім Еспанії, перебування серед мілітарно переможених, але духовно нескорених народів, що з неприхованою ненавистю дивились на руйнівачів їх рідного вогнища, вже в ті юнацькі роки змусили Гюго глибше замислитися над долею народів, заглибитися в питання прав поневолених народів, їх суверенності і прагнень до незалежності. Ці враження зберіг Гюго впродовж цілого свого життя.



Віктор Гюго.

Національно-визвольний рух еспанського народу, що чинив спротив французам, усе зростав і згодом побут у Мадриді став небезпечний, так що Гюго, його мати і двоє братів змушені були переселитись до Парижу. Там Гюго стає учнем приватної школи, але не наука приваблювала його. Юнак захоплювався читанням літератури, став палким прихильником Шатобріана і Лямартіна і під впливом прочитаного почав сам писати вірші, мріючи про славу Шатобріана.

Ранні поезії Гюго приносять йому шумну славу. Написаний в 1817 році на конкурсну тему вірш „Avantages de l'étude“ дістає похвалу від французької академії. Своєю майстерністю та поетичною досконалістю цей твір цілком заслуговував на першу премію і 15-літній автор без сумніву дістає би її, але мав необережність згадати в своєму вірші про свій вік і журі академії, переконане, що писав цей вірш уже дозрілий поет, не признало Гюго премію лише за згадку про його 15 років, яку було трактовано як свідоме намагання ввести в оману читачів. Не менший успіх мали й оди Гюго, в яких він на початках був під впливом Андре Шеньє. В першій зі своїх од „Поет у революції“, порівнюючи поета з орлом, що летить крізь хмари до сонця, Гюго наголошує, що завданням поета є бути „світоносцем на чолі народів і показувати їм шлях“, пропагувати великі засади порядку, честі і моралі. В 1820 році тулузька академія надає Гюго почесний титул „maitre es jeux floraux“. Захоплений юнак відтоді цілком віддається літературній творчості і рішуче відмовляється від батьківської вимоги вступити до політехнічної школи, за що розгніваний батько позбавляє його матеріальної опіки.

Перша поетична збірка Гюго „Оди і баллади“, що виходить у 1827 році, має великий успіх. В ній автор, бачачи, що його прагнення свободи і справедливості стають у різкий конфлікт з навколишньою дійсністю, проголошує сміливе бажання поставити ціле століття на суд. За свою творчість Гюго, як загальновизнаний видатний поет, дістає королівську пенсію в 2.000 франків. Цим він забезпечує своє матеріальне становище і

тоді створює собі родинне вогнище та одружується зі своєю подругою дитинства Фюшер.

Літературна діяльність Гюго розгортається в різноманітних жанрах. Він пише романи, повні романтичної фантазії: "Ганс Ісляндець" і "Бюг Жаргаль", п'єсу "Друг Робсар", бере участь у газетах "Revue Francaise" і "Conservateur littéraire". Його "Ода до Вандомської колони" розкриває її автора як патріота своєї батьківщини і звеличника її історії. Гюго дуже цінив Наполеона, що так високо підніс велич і могутність Франції, і ті свої думки на весь голос висловив у тій оді.

У грудні того самого 1827 року виходить друком п'ятиактова історична драма Гюго "Кромвель", що кладе початок романтизму у французькій літературі. Введений в драмі пристрасний вольовий лорд-протектор Англії на протязі всієї дії веде полум'яну боротьбу з ворогами та змовниками. Автор майстерно подає глибоку психологічну аналізу душевних переживань героя. Він зображує два почуття, що борються в Кромвелі: свідомість свого обов'язку завершити розпочату справу і приманлива спокуса стати королем, зосередити в своїх руках усю повноту влади, розправитись з особистими ворогами. І довівши цю внутрішню боротьбу двох почуттів до кульмінаційного пункту, Гюго приводить свого героя до величавого фіналу, в якому Кромвель відхиляє пропонування йому трон і проголошує амністію всім ворогам, підносячись до недосяжної височини шляхетності, лицарства і великодушності.

У доданій до драми теоретичній передмові, що стала справжнім маніфестом романтизму, Гюго повстає проти умовностей класицизму і наголошує, що "драма — це дзеркало, що відображає природу", але не рабське копіювання її є завданням драматичного твору. Драматург повинен робити вибір з матеріалу, що його подає життя, і зупинятись не на умовно-вишуканих, тільки на характеристичних моментах. Драма має бути офарблена кольоритом місця і часу, вона є поезією дії, і все, що тільки можливо, мусить відбуватись на очах глядачів, а не поза сценою. Проголосивши рішучу боротьбу класичній трагедії з її трьома єдностями, Гюго замінює її драмою пристрасностей, де замість піднесених героїв мають бути звичайні люди, замість умовної декламації проста природна мова.

Слідом за написаним не для сцени "Кромвелем" Гюго в 1828 році створює драму "Маріон де-Льорн", де напруженість ситуації при розкритті образу занепакої жінки досягає небуваної сили. Цензура забороняє цей твір і постава його стає можлива щойно після революції 1830 року. Чергова драма "Ернані" (1830 р.) змальовує конфлікт між королівською владою і не бажаним підкоритись їй дворянством, на тлі якого показане суворе своїми законами та звичаями життя Іспанії з кінцевою трагічною загибеллю героїв у душі справжнього романтизму. Дальший драматичний твір "Король бавитесь" (1832 р.) з передаваною силою розкриває розбещеність королівського двору, глибину горя покривдженого двірського блазня та знеславлення його доньки. Дві драми з наступного року "Люкреція Борджія" і "Марія Тюдор" присвячені переживанням жіночого серця. Тривога Люкреції за життя сина піднесена до найвищого ступеня можливих людських страждань, а полум'яна любов героїні другого твору розкрита в пляні вищого романтичного напруження. Наступна драма "Анджельо" (1835 р.) з моторошною чисто-роман-

тичною трагедією кохання становить новий крок у роботі романтичної драми. В драмі "Рюї Бляс" (1838 р.) Гюго змальовує ростучий конфлікт в обставинах занепадаючої монархії між розбещеною аристократією та дворянством і єдино-здоровим, на думку автора, суспільним чинником, надією майбутнього — народною масою. В "Бургграфі" (1843 р.) віддзеркалені відносини між монархією та феодалами в образах трьох послідовних поколінь надрайнських бургграфів.

В усіх цих творах якнайповніше виявилися особливості мистецького таланту Гюго, як драматурга-романтика, його бажання створити театр, діаметрально протилежний класичним традиціям. Як справжній співець романтизму, Гюго всіляко пропагує забуту старовину, силою своєї багатой фантазії збуджує симпатії читачів до середньовіччя та інших періодів історичного життя Франції і сусідніх країн, малює людей як продукти своєї доби, їх духові та матеріальні потреби та бажання й їх ставлення до оточуючої природи. Застосовуючи наголошені засади романтизму на практиці, Гюго наближує свої романтичні драми до типу мелодрам, дуже популярних на той час у Франції, але знаних як нижчий жанр, як видовище для простого народу. Заходи Гюго відповідали як тодішнім намаганням демократизувати мистецтво, так і прагненням його самого здобути по можливості більший вплив на масового глядача.

Вплив драматичних творів Гюго на аудиторію був величезний. Постави "Ернані", що їх докладно описав Теофіл Готье в своїй "Історії романтизму" та сам Гюго в книзі про Шекспіра, від прем'єри цієї драми 25 лютого 1830 року становили добу в історії французького романтизму. Театр був повний. Аудиторія вирувала. Лють прихильників класицизму і обструкції консервативної публіки заглушувалась оваціями молоді, що захоплювалась творами Гюго. Цілий місяць під час постанов його творів у театрі кипіла боротьба між двома антагоністичними таборами глядачів, часом виливаючись в інциденти і бійки. Але нова течія перемогла і цілих десять років панувала в театрі.

Видані в ті самі роки поетичні збірки Гюго вражають багатством своєї тематики й найповніше розкривають філософське світосприйняття автора. Подібні мотиви передає він у безлічі різноманітних варіантів, у блискучих своїм висловом і яскравістю образах. Темати його філософських своїм змістом од, поем і сонетів стають ідеали свободи і добра, увчлення про радість і скорботу, часто відгукається він і на події сучасності.

Перша з тих збірок "Східні вірші" (1829 р.) поруч виспівування визвольних змагань греків містить і поему "Мазепа". Твір цей написав Гюго під впливом поширеної тоді на Заході теми про українського гетьмана Івана Мазепу і головню під враженням прочитаної одноіменної поеми Байрона. У своєму творі Гюго наближається до Байронового змісту. Так само, як і Байрон, він змальовує дикого коня, що шалено мчить степами, несучи прив'язаного до його спини Мазепу. Але коли Байрон обмежився лише переказом життя і пригод Мазепи, то Гюго надав своїй поемі зовсім іншого звучання. Коня тлумачить він як символ людського духа, що збуджує і підносить людину до верховин, до здобуття чогось кращого, величнішого. Мазепа у Гюго — це покликання долі, він має здійснити на рідній землі великі справи і тому добирається на Україну і стає гетьма-



ном. Поетичний бік поеми дуже високий і цілком відповідає задумові автора створити образ борця, здатного на героїчні подвиги.

В 1831 році виходить збірка "Осіньні листя", в передмові до якої Гюго містить полум'яний заклик до змагань за загальнолюдську свободу, обурюється масовим мордуванням і депортаціями людей з Ірландії, поневоленням Італії, масовим засланням поляків у Сибір. У наступній збірці "Сутінкові пісні", присвяченій революції 1830 року, Гюго з історичної перспективи розвінчує династію Бурбонів, натомість славить Наполеона, творця могутньої держави. Слідом за тим вийшли збірки "Внутрішні голоси" (1837 р.) і "Проміні і тіні" (1840 р.), які яскраво розкривають його філософське світосприйняття, дещо нагадуючи мотиви, які пізніше підніс Франко в своїй збірці "Зів'яле листя".

Особливої величі досягає Гюго там, де підносить великі загальнолюдські проблеми. Віра в Бога, проповідь смирення перед Господню волею, віра в свободу людських побуджень, патріотизм, людяність, мистецтво поєднуються в нього з ідеєю любови. Пріоритет любови у світі є провідним у ліричних поезіях Гюго. Виятково щиро, до глибини серця зворушує його любов до родини, до матері, до дітей. Поруч Шевченка, у світовій літературі Гюго став найкращим співцем материнської любови.

Мова поетичних творів Гюго, як і всієї його творчості, є оригінальним явищем у французькій літературі, і в мовній ділянці поет виступає великим новатором. Він обновила французьку мову, що втратила свою барвистість у холодних шаблонних образах класицизму. Блискуче вміння оперувати різноманітними метафорами являє також характеристичну властивість його письменницького таланту. Гюго вміє розкрити ідею через таке багатство образів, порівнянь, контрастів, що вона виявляється особливо яскравою та всебічною. Ці якості надали мові Гюго особливої краси та виразності як і вияткової ритмічності. Влучно висловився Ж. Леметр, що Гюго — "найміцніший збирач слів, який колинебудь існував". Свою працю в мовній ділянці сам Гюго називав революційною.

В наслідок п'ятимісячної праці, в 1831 році виходить монументальний роман "Собор Паризької Богоматері", що є втіленням величного намагання полум'яного романтика воскресити забуту старовину, відтворити силою творчої фантазії середні віки, намалювати героїв-речників тієї далекої доби, в яку відбувається дія. Справжнім героєм цього описового твору є самий собор, який у талановитому живому зображенні перетворюється сам на активно-діючий персонаж, що є зосередженням дії строкатої галереї дієвих осіб і ховає в темряві своїх готичних склепін таємниці минулих століть. Прекрасний образ середньовічного Парижу, архітектурні описи храму, висвітлення різноманітних епох, що відобразилися на його прикрасах і частинах — складають той непереможний дух романтизму, яким проиятий увесь цей чудовий роман.

У наступних роках виступає Гюго найбільше як публіцист. На його очах розгортаються величні події. Поневолені народи підносять прапор боротьби за політичну свободу. Поруч двох революційних зривів у Франції вибухає грецьке повстання проти турецького рабства, вирує бельгійська революція, спалахує польське повстання, шириться національно-визвольний рух

в Італії та Іспанії, кавказькі народи приступають до змагань за волю, Південна Америка під проводом Болівара завойовує собі державну незалежність.

У низці потрясаючих своєю силою статей і більших творів Гюго обороняє скривджених, виступає проти суворих судових вироків, особливо кари смерті. Цій темі присвячує він свої високомистецькі твори "Останній день засудженого" та "Кльод Ге" і за допомогою чотирирядкового вірша здобуває в короля помилування для Барбеса напередодні дня, визначеного для страти того революційного діяча.

Ставши в очах народу речником справедливості і гуманності, Гюго обирають в 1841 році членом Французької Академії, а чотирма роками пізніше дістає звання пера. Він з великою увагою слідкує за подіями в світі, обороняє права слабих, жінки, дитини, виступає на захист усіх поневолених народів, стверджує право на незалежність Греції, Крети, Італії, Сербії, Мексики, Куби, в 1846—1848 рр. обороняє в палаті перів інтереси Польщі, вимагає для Бонапартів права повернення на батьківщину.

Обраний в 1848 році до Установчих Зборів, Гюго стає республіканцем. Його політичним ідеалом є децентралізована республіка зі свободою особи, загальним виборчим правом і зрівнянням жінки у правах з чоловіком, а в загальноєвропейському масштабі — вічний мир і З'єднані Держави Республік Європи. Для пропаганди своєї політичної платформи Гюго засновує газету "Евенман", навколо якої гуртується міцний осередок письменників і публіцистів, серед яких особливо діяльно виступають Т. Готьє, А. Кар, Валері та інші. В 1849 році Гюго обирають до Законодавчих Зборів, де він далі боронить своєї позиції, виступає проти надмірних заходів та виключних законів, вимагає волі друку і скасування страт.

Державний переворот 2 грудня 1851 року Гюго зустрічає як непримиренний ворог диктаторського режиму. Він диктує Боденів текст проголошення Наполеона III поза законом. З початком збройної боротьби Гюго б'ється на барикадах у лавах борців проти нової імперії. Поразка боротьби змушує його залишити Францію і переїхати до Бельгії, а пізніше оселитися на приналежному Англії нормандському острові Джерсей, а згодом — на острові Гернсей. Там розгортає він полум'яну боротьбу проти уряду Наполеона III, пише саати і памфлети у віршах і прозі — "Наполеон Малий" (1852 р.) та інші, де силою сарказму сягає до вершин Вольтера та Гайне. Сам імператор Наполеон надав йому амністію і закликав повернутися на батьківщину, але Гюго рішуче відкинув це запрошення. "Я повернуся разом зі свободою", — писав він у відповідь на амністію.

На добровільному вигнанні Гюго розгорнув велику літературну діяльність. Він пише ліричні збірки: "Спостереження" (1856 р.) і "Пісні вулиць та лісів" (1865 р.), створює першу частину величавої "Легенди століть", цю полум'яну поему про свободу, людяність і братерство, що охоплює всі країни та епохи і становить зовсім вияткове явище у французькій поезії.

Великі романи: "Знедолені" (1862 р.), "Працівники моря" (1866 р.), "Людина, що сміється" та критичний етюд про Шекспіра поповнюють творчі здобутки Гюго на еміграції. У своїх романах показує він людство у вічному змаганні з забобонами, соціальним неладом і

природою. Герої першого роману Вальжан і Жавер є живими втіленнями, перший — ідеї відродження занепащої душі, другий — формального закону.

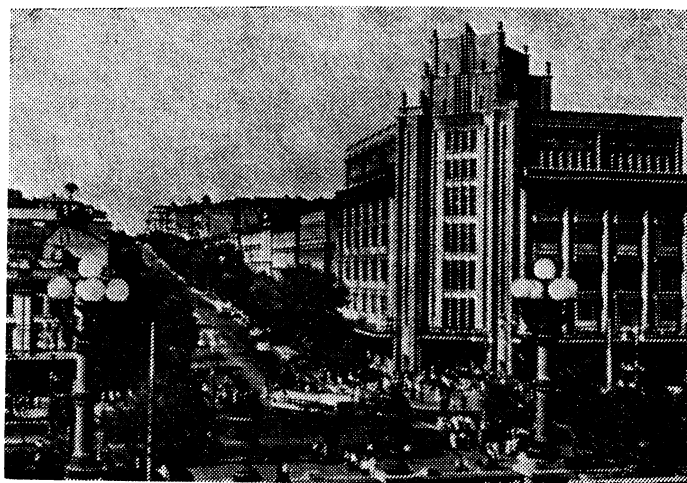
Грандіозний символічний образ моря, то байдужого до навколишніх подій, то активного чинника, що втручається в долю людей, стає головним героєм другого роману. З цим образом зв'язана основна ідея твору, що завжди має суспільний характер, а часто й активне значення, підносячи важливі питання сучасності.

Третій роман у потрясаючих драматизмом образах малює панування одних коштом інших, оповідає, як на завагу монархам гинуть люди, як для підготовки заздалегідь потрібних для королівського двору блазнів, їх нівечать з дитинства і на прикладі героя роману Гюїпплена показує трагедію такої невинної скаліченої людини. І грізний голос перестороги, що чути далекі кроки, що вже йде нарід, який покладе кінець цим несправедливостям і зробить усіх вільними та рівними, є немов утіленням заповітної думки автора про тріумф добра і перемогу над злом на землі. Подібну тему про калічення дітей підніс у своїй творчості також український письменник Анатоль Свидницький.

Романи Гюго часто рясніють широкими міркуваннями та відступами, яким протиставляється складна, повна руху, фабула. В образах можна помітити реальні й індивідуальні риси, автор виявляє талановите вміння зобразити в діях людини несвідомий або напівсвідомий рух душі.

Поруч з літературною працею Гюго не перериває своєї громадської діяльності, організовує збірку грошей для борця за італійське визволення Гарібальді, виступає в обороні засуджених на смерть, захищає політичних емігрантів без різниці національностей, стає в очак людства вселюдським представником ідеї справедливості. Його суспільно-політичний світогляд знаходить у численних творах своє вичерпне виявлення. Гюго вважає хід історії, закономірними русійними силами якого є ідеї в їх логічному розвитку, що його здійснює Воля Провидіння законом прогресу. Іноді Провидіння втручається безпосередньо, тому й створюються випадковості. Економічні фактори мають лише підрядне значення, натомість ідеальні збудження — сильніші. Виробляти ідеї прогресу покликані генії, а здійснювати має народ. На думку Гюго, французька аристократія вже віджила свій вік як і монархія, а імперія Наполеона III сама себе руйнує й її занепад відкриває шлях мирному прогресові.

З поваленням імперії Наполеона III Гюго повертається до Парижу, де одразу друкує нове видання "Les chatiments", жертвуючи весь дохід від них на потреби національної оборони. Відити за ці кошти дві гармати "Віктор Гюго" і "Les chatiments" виконали славу службу при захисті Парижу від німців, посилаючи смертоносний вогонь назустріч наступаючому ворогові. Обраний до Національних Зборів, Гюго швидко вийшов з них, обурений скорим укладенням ганебного миру з Німеччиною і невдячністю, виявленою Зборами щодо Гарібальді. За часів Паризької Комуні він мешкав у Бельгії, звідки протестував проти жорстокостей Комуні та її методів репресій і закладників, але після повалення її виступав і проти терору версальського уряду, багато разів вимагав амністії для комунарів, обороняв їх і сам був висланий з Бельгії за пропозицію надати їм притулок у своєму будинку, хоч ця акція великого пи-



Одна з вулиць сучасного Києва.

сьменника була не виявом його політичних симпатій до комунарів, лише робилася в ім'я гуманності та людяності, тих високих ідеалів, якими керувався він ціле життя. Облога Парижу і події Комуні спонукали письменника до нової творчості. Він пише поему "Страшний рік" (1872 р.) і роман "1793 рік", яскраво змальовуючи образи головних героїв Самурдена і Говена, що є носіями ідеї, втіленням прямолінійності, ідеальної правди революції в його розумінні.

З 1875 року під редакцією Гюго виходить газета "Суверенний народ". Наступного року письменника обрали довічним сенатором. Він брав участь у Світовому літературному конгресі, що зібрався в Парижі, і сидів за президіальним столом, коли Михайло Драгоманів з трибуни конгресу перед численними письменниками висловив полум'яний протест проти вандалізму російського самодержавства і його варварської заборони української мови та літератури.

Гюго пише твір "Штука бути дідусем" (1877 р.), другу і третю частину величавої і вогненної своєю силою "Легенди століть" (1877—1881 р.), першу частину якої створив ще в 1859 році, перебуваючи на еміграції на англійських островах. Далі вийшли його "Чотири віри Духа" і драма "Торквемада" (1882 р.).

Помер Гюго в Парижі на 83 році життя 22 травня 1885 року, залишивши в рукописах багато творів, які щойно після його смерті побачили світ. Найвизначніші з них: "Театр у свободі", "Бог", "Кінець сатани", "Речі бачені", "Пост скриптум мого життя" та інші. Величаві похорони, влаштовані Гюго, були виявом всенародньої пошани і любови до великого письменника-гуманіста. Свій вічний спочинок знайшов Гюго в Пантеоні.

Для українського народу з усієї багатогранної спадщини Гюго найбільш цікавою є його поема "Мазепа", в якій змальовано образ нашого великого гетьмана-державника. Вперше у французькому письменстві згадали про Мазепу в своїх мемуарах дипломатичний представник французького уряду в Москві Белле Деляневіль і дипломат Жак Балюз, які особисто бачились та розмовляли з великим гетьманом та були вражені його державним розумом та знанням міжнародніх справ. Далі писав про Мазепу Вольтер у своїй історії Карла XII, а за ним письменник Анрі д'Орв'є в романі "Спогади Аземи", де головним героєм виступає гетьман Мазепа, якого подав автор як мудрого державного діяча і обо-



ронця України від московського загарбництва. Після появи в 1819 році славної Байронової поеми тема про Мазепу поширилася в європейській літературі, зокрема легенда про пригоди Мазепи, прив'язаного до спини дикого коня, знайшла в різних письменників різне наслідування. У Франції на поему Байрона відгукнулася насамперед драматургія. В 1825 році драматурги Леопольд Шандесон і Кювельє спільно створили драматичний твір "Мазепа на пекельному коні" під виразним впливом Байрона. Герой виступає там як татарський князь і цілий твір яскраво-фантастичного змісту підпорядковано основному авторському задумові якнайбільше розкрити героїчну постать головного персонажа.

Три роки згодом під безпосереднім впливом Байрона взявся за тему про Мазепу і Віктор Гюго, тоді популярний 25-літній романтик. Як і в інших своїх працях, так і тут він уважав, що літературний твір повинний бути мистецькою проповіддю ідей свободи, прогресу та гуманності і для підсилення враження треба дати захоплюючий сюжет, яскравість стилю, ефектовність образу, блискучий одяг, що прикрашає високу ідею.

Фабулою своєї поеми Гюго бере лише їзду прив'язаного Мазепи на дикому коні і розглядає цілу подію як символ долі людини, яка, перемагаючи різні удари і випробування, прямує до світлого майбутнього і в кінці тріумфує. Тому автор і не подає причини, чому прив'язали героя до коня і починає поему розкриттям внутрішнього світу Мазепи та, як великий знавець людських переживань, з велетенською силою змальовує жахливе почуття Мазепи, що охоплює його, коли він відчув себе прив'язаним до спини дикого коня:

Коли Мазепа з ревом і у сльозах лютих  
Відчув, що тіло все, від рук до ніг, у путах  
І з шаблі бік горить,  
А кінь баский під ним, годований травною  
Хвиль морських, аж пашисть огнистою жагою  
Із ніздрів та копит —  
Коли гадюкою звивався під шнурми,  
Безсиллям скаженілий, дарма до нестями  
При втішених катах,  
І падав на грізний кінський хребет поволі  
З піною на губах, у поті весь на чолі  
І з кров'ю на очах.

І ось несамопитий кінь скажено зірвався з місця і стрімголов помчав у далечінь, крізь бурі і мряки, гори і долини "мов блискавка зміїна", що "ріже чорні хмари у здогоні вітрів".

Почалось страшне випробування героя. Взявши до свого твору байронівське мотто "Вперед, вперед!", Гюго з геніальною майстерністю малює образ нестримного руху, карколомний біг коня з прив'язаною до нього людиною:

Летять. Простору досить. Око і не вловить  
Пустелю непочату й неосяжний овид —  
Пірнули у безмеж.  
Їзда їх наче лет, в якому ось-ось щезне  
Під ними гір зчорнілих пасмо величезне  
Тінь міст, дерев і веж.

Мазепа несамопито мчить, прив'язаний, б'ючись головою об коня, перед ним миготять поля, горді чола лісів, останки башт руйн. День змінюється нічною темрявою, за ним женуться дикі звірі, над головою кружляють орел, сичі, шуліки, гайвороння. Кінь мчить як стрі-

ла "крізь бори та степи, пустелі й оболоні". Цілий образ страхітливому гоню розкривається в усе зростаючій динаміці, впарі з якою збільшуються духові і фізичні страждання зв'язаного їздця, що є еквівалентні мукам людини, яка охоплена світлою ідеєю і прямує до її здійснення, перемагаючи страшні удари долі, тортури і перешкоди.

Нарешті по трьох днях нелюдської їзди знесилений шаленим бігом кінь "звалився на каміння на гамуз розтерте при блискавці підков". І з ним падає "гола, зламана людина". Але випробування долі скінчилось. Мазепа витримав цей страшний іспит, йому не завдали шкоди і не зломали його духа ні хижі звірі та птахи, що гналися за ним, ні щось інше. Він — переможець і тепер має підвестись на недосяжну височину. Його чекає велике майбутнє. Нехай у цю хвилину покищо він відчуває лише повне безсилля:

Та що ж! Цей труп живий, що повзаючи гине  
Колись іще буде народом України  
Звеличений як князь;  
Шулікам і вірлам він дасть свою відплату,  
Невкритими гробами вкрис піль багато,  
Де кров його лилась.  
Страхітна його велич з його мук повстане.  
Колись кирею вдягне прадідних гетьманів  
У сяєві зіниць;  
А як у ній з'явиться — степові народи  
Пішлють йому назустріч фанфар хороводи  
І падатимуть ниць!

Коли Байрон у своїй поемі обмежився лише оповіданням цієї моторошної пригоди з уст Мазепи, то Гюго надав своєму твору зовсім іншого звучання, розглядаючи всю ту подію алегорично. Як у його найбільших творах: "Собор Паризької Богоматері", "Працівники моря", "1793 рік" у центрі повстає величавий символічний образ храму, моря, всенародного руху, з яким зв'язана основна ідея твору, так і тут коня розглядає він як символ людського духа, що пориває людину до здійснення героїчних подвигів, провадить її крізь усі удари долі до досягнення великих справ. Такою людиною, якій долею накреслено довершити на Україні ці героїчні справи, виводить Гюго Мазепу, і тому через муки, страждання і жах непевності, ці невід'ємні ознаки романтизму, підносить свого героя з-над прірви, здавалось, неминучої загибелі до вершка величі і могутності:

Кричиш від остраху і далі незворушний  
Женеш блідий, охлялий... злітаєш бездушний  
На землю з гордих хмар...  
За кожним твоїм кроком ближче до могили,  
Падеш... ось край... ще раз зібрав ти свої сили,  
Встаєш, ти — володар.

І Гюго закінчує свою поему тріумфом Мазепи, який після ударів і грізних випробувань долі встає в кирей прадідних гетьманів, під звуки фанфар в аврелі величі і могутності, возвеличений народом України як її володар і князь.

Твір Гюго про Мазепу скоро набув популярності і був перекладений на різні мови. Еспанською мовою переклав його аргентинський поет Стефан Ечеверрія і рівночасно, переспівуючи історію боротьби Мазепи в степах України за волю своєї батьківщини, писав про тогочасну боротьбу свого народу в пам'ятках Арген-

тини за свободу цієї країни. На українську мову цю поему переклав проф. Михайло Рудницький. Твір Гюго про Мазепу дав натхнення сучасному поетові, уродженцеві Південної Америки Рой Кемпбеллові написати поему "Мазепа".

Французький народ шанує пам'ять свого великого сина і зберіг його будинок, як музей, приміщений у домі, де мешкав Гюго в 1832—1848 році. Йдемо й ми відвідати цей музей. У стороні від шумного майдану Бастилії в Парижі заховався затишний майдан Вогезів — старовинний куток міста. Від нього віє ароматом давнини, яку так любив Гюго. Кам'яниця, що в ній було мешкання письменника, є частиною прекрасної групи будинків часів Генрика IV, коли майдан цей звався майданом Рояль. За Людовіка XIII майдан цей був місцем побачень аристократії, як і місцем дуелів. Усі будинки споруджені під аркадами з червоної цегли та зміцнені ланцюгами і обкладені білим каменем. Високі дахи вкриті грифельовими плитами.

Будинок ч. 6, де мешкав Гюго, був готелем Роган де-Гіменей. Існує переказ, що там жила Маріон де-Льорн, героїня драми Гюго. В цьому домі увічнено пам'ять про письменника і в століття його народження там засновано музей.

У трьох невисоких кімнатах першого поверху зберігаються дивні і прекрасні малюнки, начерки та гравюри пензля самого Гюго: "Знедолені", краєвиди, Джон Браун на шибениці, замок Хреста, начерки "Легенди століть". Поруч — погруддя Гюго різця Родена, квіток Гюго з 1840 року, листи батька й матері письменника і документи перебування в Брюсселі в 1851 році. Там же зберігається лента репрезентації Національної Асамблеї, що її носив Гюго в 1848 році, візитівка Гюго як сенатора, камінець-сувенір з 1856 року з приміткою Гюго, засушений хліб з 1871 року, підкова коня з-під Ватерльо, гусячі пера, історія французької революції пера Люї Бланкі, яку читав письменник.

Численні експонати розкривають велику роль Гюго у театрі. Поруч гравюр Тоні, Альфреда Жоанно і Люї Булянге, що зображують епізоди з "Собору Паризької Богоматері" бачимо персонажів і одяги до "Ернані", "Маріон де-Льорн", "Люкреція Борджія", стрій Робсарта в ескізах Делякруа. Поблизу — розкішні корони артистки Жорж з "Марії Тюдор" та Сари Бернард з "Рюї Бляс" і шабля Фредерика Леметра з тієї ж постанови. Великий кольоровий образ пензля Альберта Бернарда показує прем'єру "Ернані", що викликала стільки шуму і ствердила перемогу романтизму у Франції. Портрети виконавиць Сегонд, Жюїлет і Дорваль з "Маріон де-Льорн", чорнильниця Гюго часів створення "Легенди століть", ще одне його погруддя різця все того ж славного Родена і великий барельєф Кроса — апотеоза Віктора Гюго — з крилатим конем та німфами — завершують устаткування долішніх приміщень.

На другому поверсі розташована квартира Гюго, де письменник мешкав від 1832— до 1848 року. В першій кімнаті зберігається стіл з написами — Гюго, Лямартін, Дюма, Жорж Занд. Там же погруддя Гюго праці Давіда. Друга кімната, вільна від експонатів, має китайський розпис на стінах, на етажерках та полицях стоїть китайський посуд і скульптури. В маленькій наступній кімнатці великий кольоровий образ Ю. Давіда, де змальований батько Гюго, генерал, що зустрічає своїх друзів Люї та Франціска. Поруч портрети матері пись-

менника Абель, дядька Люї, образи, що показують подорож маленького Гюго в кареті по Іспанії. Там же зберігаються ордени батька, листи й манускрипти, довгий гарний одяг Гюго як пера й інший — як академіка, пелерина та капелюх з 1851 року. Наступна маленька зелена кімнатка належала дружині письменника. Там бачимо її портрет праці Булянджера; з-за рами виглядає на нас струнка, чорноока, принадна жінка. Поруч — її погруддя долота Віктора Вілена. Там же зібрані її прикраси, браслети, листи. В дальшій маленькій кімнатці мешкали діти Гюго. На стінах — образ Леопольдіни, Шарля, Аделі та Франсуа-Віктора — доньок і синів письменника і окремий портрет Леопольдіни та лист матері після її смерті 10 вересня 1843 року. Остання кімната старанням внука письменника, Жоржа встаткована так, як виглядала на авеню Ейлау та кімната, де Гюго навіки закрив очі. Її оббито червоною тканиною і лише стелю — зеленою. Чорне ліжко, бюрко, трюмо, килим... Посмертна маска письменника... Маска з руки, волосся Гюго з 1835, 1848, 1857 і 1885 року, годинник, відзнаки. Образи показують Гюго в труні і Тріюмфальну арку, крізь яку проходить похоронний похід з тілом Гюго.

Йдемо й ми тією ж дорогою скласти поклін перед домовиною автора поеми "Мазепа". Минаючи лабіринт вузьких, покручених вуличок на південному березі Сени з маленькими, дряхліючими від часу будиночками — куток старовинного Парижу, живий образ давнини, що нею так замилювався Гюго, виходимо на широкий, сповнений руху бульвар Сен-Мішель, модерні склепи, кав'ярні, винарні і ресторани якого так контрастують з архітектурою його сусіднього кварталу. Біля Люксембурзького саду звертаємо ліворуч на вулицю Сүфльо і перед нами нагорі відкривається велична панорама Пантеону з його кольосальною банею. Обабіч входу до монументальної споруди — застигли білі мармурові постаті велетнів французької духовості, попередників Гюго на літературній ниві: Корнеля зі скриптом у руках і Руссо з книгою. Широкі сходи ведуть на терасу, поруч величавих статуй: жінка приймає меч від заломленого вояка і чернець благословляє людину на подвиг. Входимо у величезну залу, стіни якої рясніють розписами, що з великою силою розкривають слави і сумні події історії: смерть Івана Хрестителя, епізоди з життя святої Женеєви, Жанни д'Арк, коронацію Карла Великого папою Левом III, останні хвилини святого Деніса. Чи не еквівалентний творчий розмах мистців, що малювали ті образи, вогненному запалові Віктора Гюго, який з таким самим натхненням описував давні події історії?!

П'ятнадцять коринтійських колон підтримують велетенське купольне склепіння. Мармурова жінка з мечем у руках сперлася на колону. Повна динаміки скульптурна композиція зображує людський натовп, який скинувши капелюхи і підносячи в захопленні руки, ентузіастично вітає переможний марш війська, що з барабанним боєм нестримно крокує вперед. Образ шляху слави ясніє на задній стіні, де немов жива кіннота нестримно мчить уперед, куди вказує їй з вінцем у руці жінка на крилатому коні. Той же героїчний рух уперед втілює скульптура різця Вальмі, як і вершник на коні, що його піднесено вітає народ. Усі ці пам'ятники немов уособлюють усі величаві тріумфи перемоги, що їх виспівував у своїх творах Гюго. А за саркофагами і монументами на честь полеглих за Францію героїв



і за скульптурами борців за свободу, в глибині на апсиді ясніє велетенський образ Христа з янголами серед людей. Цей образ немов стверджує, що все на землі підвладно волі Неба і це було провідною думкою всіх творів Гюго.

Спускаємось у підземелля, слабо освітлене крізь стелю, де в окремих бічних каплицях спочивають у трунах славні люди, удостоєні чести перебувати в Пантеоні. Були тут колись і славні репрезентанти французької вільної думки передреволюційних часів Мірабо, Вольтер і Руссо, і діячі революції Марат та Робесп'єр, але зі зміною політичних обставин їх усунуто і замінені іншими, здебільшого генералами, військовиками, політиками.

В глибині, за похованнями маршала Ляанне, мистця-різьбара Карно, в одній із каплиць один проти одного спочивають у трунах Віктор Гюго і його учень та послідовник на літературному полі Еміль Золя. Труна Гюго масивна, проста, без будь-яких прикрас. Монументальність, ясність та прямолінійність форм і сувора простота — ці ознаки, якими керувався в своїй творчості письменник, знайшли втілення і в місці його останнього спочинку.

Чолом тобі, велика людино, велетне духа, непохитний оборонче прав кожної людини і всіх народів, їх прав на своє національне самовизначення та державне існування.

Все прогресивне людство ніколи не забуде величезних заслуг Гюго на шляху до досягнення загальнолюдської свободи. В очах усіх волелюбних народів, усього цивілізованого світу Гюго був і залишиться величним речником свободи, трибуном правди і справедливості, єдиною неповторною людиною, що відобразила у своїй творчості історичне життя своєї батьківщини майже цілого століття, сучасником якого він був, роблячи сміливі екскурсії в далеке середньовіччя і поєднуючи в собі талант видатного поета, романіста і драматурга з чуйністю натхненного публіциста, здатного відгукатися на всі події життя. Ставши творцем романтичної школи, Гюго поставив літературу на службу людському прогресові в його боротьбі за волю і краще майбутнє.

Український народ не забуде, що Гюго на самому початку своєї довгої літературної діяльності вивів у своїй поемі як обранця долі, покликаного до влади в рідному краю, щоб довершити там великі справи, з тисячі відомих йому історичних прикладів саме Івана Мазепу і цим, слідом за Вольтером і Байроном, прославив і спопуляризував на Заході нашого великого гетьмана-патріота. Віримо, що коли в столиці воскреслої української держави буде споруджений величний пам'ятник гетьманові Іванові Мазепі, то на його п'єдесталі серед імен великих письменників та мистців, що увічнили образ Мазепи в своїй, що стала загальнолюдським скарбом, творчості, поруч Байрона, д'Орв'є, Ліста, Готшала, Фріча буде вирізьблено й ім'я Віктора Гюго.

Сергій ГОЛУБЕНКО

Активних одумівців Олександра ЮХИМЕНКА і Раїсу ЧЕРНУШЕНКО щиро вітають з нагоди одруження друзі-одумівці з Торонта та бажають молодій парі всього найкращого в новому, подружньому житті.

До цих дружніх побажань приєднує свій голос також і редакція та адміністрація "Молодої України".

Олексій САЦЮК

## УТЕЧА

(Закінчення. Початок див. у ч. 70 "Молодої України").

Ставало боязко. Всіх огортала непевність. Вагалися не знаючи, що робити — перебігати сошу чи лишитися покищо в багнах. Соша дихала небезпечною. Проте, слід її перескочити зараз, тобто раннім ранком, бо вдень кожний легко помітить утікачів.

— Біжімо, хлопці! — схвильовано кинув Олексі.

Підірвалися з місця і вихором погналися в напрямку соші. Одним стрибком перескочили її та прожогом кинулися між хати. По дорозі не наткнулися ні на кого: село ще спало. Повільною ходою просунулися поміж будинками і городами, спустилися до лужка, що вузьким жолобком тягнувся по той бік села, рівнобіжно до соші. Тепер вони почувалися зовсім безпечно. Тут їх уже ніхто не зловить.

Уздовж жолобка вузькою стяжкою спокійно плив струмочок, а по боках росла вільшина.

Будився хмарний ранок. Небо заплакане, невміте. Несміливо накрапав дощик.

Хлопці посідали в куцах вільшинки і взувалися, лаштуючись у дальшу дорогу. За хвилину були всі на ногах і швидкими кроками поспішали вздовж жолобка в напрямку на Погорілецький ліс.

Кінчалася вільшинка. Перед хлопцями простягався відкритий луг, а за ним хвилювали жита. Зраділи. Але ледве встигли вийти зпід ослони дерев, як від поблизького цвинтаря зненацька посипався на них град олова — строчив кулемет. Миттю вскочили між куші. Кулемет замовк. Хлопці були ні живі, ні мертві. Вже не йшли, а бігли тою самою вільшиною назад і, коли добігли, приблизно, до половини села, по них обізався кулемет з протилежного напрямку. Один стрибок, і вони опинилися десь посеред села за найближчою клунею. Коли трохи відсапнулися, Олексі завважив, що біля нього був лише один Костопільчанин. Він тремтів, як осиковий лист.

— Де ж решта? — тривожно спитав Олексі.

— Не знаю. Може, забігли в інше подвір'я...

Хвилинку стояли мовчки. Злегка накрапав дощик.

— Що нам робити? — хвилювався Микола.

Олексі не відзивався.

— Може ходімо до клуні. Там солома — заримося та й...

— Ні, так небезпечно, — надумуючись, поволі цідив крізь зуби Олексі. — Бачите, нас обстріляли з двох протилежних напрямків. І чи ви помітили щось при тому?

— Нічого. Хіба що налякався...

— А чи обидва кулемети мали однаковий звук?

— Здається, що цей останній якийсь сильніше бубонів.

— Це саме і я запримітив. Отож, знаєте, друже, де ми опинилися?

— ...?

— Якраз на лінії фронту. Он там, від цвинтаря стріляють одні, а тут, з цього горбочка — інші. За це село незабаром почнеться бій. Ті, напевно обсадили сошу і цей горбочок, що впирається в багна. Вони боронитимуть відступу. Натомість ці, очевидно, ще вчора звечора (пригадуєте, як грали надвечір кулемети десь у цій околиці?) зайняли цю височину від сторони он того монастиря. Їх натиск буде, правдоподібно, звідціль і від мосту. Отож, тепер ніщо інше нам не лишається, як тільки зашитись у хаті цього господаря та пересидіти надходячу бурю.

— Робіть, як знаєте, аби було добре. Я нічого не можу зараз порадити, — сумовито відповів Микола.

— Гаразд!

Скрадаючись поміж коноплями, Олекса з Миколою підійшли під хату. На подвір'ї тиша, нікого не видно — рання пора. Олекса шарпнув злегка за клямку. Ще зачинено. Не надумуючись, підійшов під вікно та зазирнув усередину. На лаві, при самому вікні, спала якась бабуся, а напроти, на широкому ліжку — зо три жінки й діти. Натомість за столом лежав горілиць одягнений мужчина середніх літ. Олекса постукав у вікно. Підвелася бабуся, напів розплющила заспані очі, а уздрівши за вікном незнайомого, лягла хутенько і вдавала, що спить. Постукав ще разів кілька. Бабуся й не ворухнеться.

— Бабуню, відчиніть!.. — гукнув тихенько.

Бабуня вдавала, що не чує. Але на його щастя, прокинувся господар і підійшов до вікна:

— Хто там?

— Свої, відчиніть...

— А чого вам?

— У хаті все розкажемо. Відчиніть...

Господар неохоче вийшов у сні і відчинив. Хлопці шугнули до хати, наче налякані вовки, мало не збивши з ніг сонного селянина. Жінки зірвалися з постелі і обкинули прибулих здивованим поглядом, а в їх очах опліталися одночасно цікавість і недовір'я до ранніх гостей. Та гості на це не потурали. Вони раділи, що нарешті вскочили в хату. Тут уже якось дадуть собі раду.

— Добрий день!

— Добре здоров'я! — хором відповіли хатні.

— Вибачайте, що ми так рано до вас завітали.

— Нічого, сідайте... — припрошували, а цікавість і недовір'я не сходили їм з облич.

Жінки пильно оглядали прибулих і крадькома переглядались між собою. Один лише господар стояв собі байдуже біля печі і скручував цигарку.

— Що ж ви за люди? — не витримавши, спитала господиня.

— Та ми... властиво кажучи, ваші сусіди, з Черешнівки, — не надумуючись, відповів Олекса.

— А де ж ви що робили?

— Ми йшли до міста. Маю там брата, — підбріхував Олекса. — Ми вибралися, бачите, раненько, щоб ще до полудня вернутись додому, бо я кравцем і маю багато роботи. А це мій сусід...

— Чому ж ви не йшли просто до міста?

— Кудую?

— Авжеж — дорогою!

### З ПОЕЗІЙ П. ФИЛИПОВИЧА

Коли почую твій співучий голос,  
І легкий сміх навколо забринить,  
Мені здається: серед поля колос  
Гойдається і пташка десь дзвенить.  
Мені здається: радісне тремтіння  
Волошкам синім не дає заснуть,  
А сонце сіє золоте насіння,  
І вітер хмарку виряджає в путь.  
Та гасне день, і радості немає,  
Одна хвилинка, а змінилось все:  
Густі тумани, скініння дум безкрає  
Твій зір байдужий враз мені несе.  
І за тобою, тихою, чужою,  
Скорботний світ не вперше бачу я,  
І осінь простяга передо мною,  
Як вічність, чорні і німі поля.

\*\*\*

Мов сірі дні, умруть бажання кволі.  
Не стане слів, і я скажу: прощай!  
А ти лети і ластівкою в полі  
Над колосками срібними кружляй.  
Яр проминеш і озеро побачиш.  
Об ясні води ти крилом черкни;  
Мене нема, а ти не ждеш, не плачеш,  
Стріваєш сонце, спогади і сні.  
Уся земля мов килим під тобою,  
З усіх джерел дзвенять мої пісні.  
Дорогою послались голубою  
Тобі ясні і неосянні дні.  
Лети ж, лети — в повітрі золотому  
Минулі весни повернулись знов.  
І тільки ти не повертай додому:  
Тепер я скрізь, де світло і любов.

— Ми йшли просто, але тут почалась якась стрілянина, і ми побоялися йти далі.

Жінки ковтали кожне слово і все скося поглядали на незнайомих.

— Гм!.. Кажете, що з Черешнівки?

— Аякже, з Черешнівки...

— А де ж ви там живете? Я чомусь вас не пригадую собі, — недовірко іспитувала молодиця.

Почувши це, і господар уважніше блимнув очима на незнайомих.

“Не вірять нам і підозрівають, — подумав Олекса. — Треба чим швидше рятувати положення, переконуючи якось господарів, що ми таки з сусіднього села.

— Хіба ви всіх знаєте на Черешнівці? — спитав знечев'я.

— Усіх — від старого до малого! Я ж сама з Черешнівки — тут заміж.

— Ах, так-к!.. — видавив із себе Олекса і відчув, що в нього поза спиною пробігли мурашки. — То ви таки звідти?..

— Присяйбо звідти! — відрубала молодиця й перекинулася поглядом з жінками.

— Ну, так... це можливе... зрештою, ми недавно перебрались туди з Варкович, тому ви нас і не знаєте.



Через обличчя молодиці чортиком пробігла хитра усмішка. Хатні здивовано обмінялися зором. Це Олексу не мало збентежило, бо не знав, що за люди в цій хаті живуть. Може, господар — сільський активіст? Все можливе.

Олекса глянув у вікно. Дорогою проходжува-лось кілька вояків, а під деревом стояв командир, що пильно вдивлявся в розгорнуту карту. Вони ж можуть зайти до хати! А може стежі вартових уже перетрушують село, шукаючи в'язнів? По тілу пройшов мороз. "Таж нас у цьому одязі й такому вигляді відразу пізнають. Треба негайно змінити одяг!" — налягала тривожна думка.

Тимчасом Микола, нічого не підозріваючи, сидів собі преспокойно, задоволений, що опинився в теплій хаті.

— Вам не зимно? — спитав Олекса.

— Ні, мені так добре... тепло...

— А мене чомусь дрож бере.

Звернувшись до господині:

— Знаєте, ми йшли навпростець через поля і ось, як бачите, обросились по вуха. Може, у вас щось сухеньке знайдеться? Я б кинув собі на плечі.

Господиня витягнула із запічка старого жупана і подала Олексі, вибачаючись водночас, що мовляв, їй неприємно і соромно таке дрантя давати чужим людям, але під рукою нічого кращого нема.

— Але ж дрібниця. Ви тим непотрібно в'яжетеся — цей жупанець якраз для мене зараз підходить.

Олекса зняв свого піджака, жбурнув на запічок і одягнув жупан наопаки. Радив і товаришеві щось сухе взяти на себе, але він недодумливий — відмовлявся. Штовхнув його ліктем.

— Мені не зимно, — відпекувався Микола.

— Вам так тільки здається, а насправді, може-те простудитись, — переконував його Олекса, штовхаючи вдруге ліктем під бік.

Згодом Микола таки погодився та закутався в старий плащ.

Тепер вони зовнішнім виглядом були схожі на селян, хіба що могли зрадити їх коротко стрижені голови та глиняно-бліде обличчя Миколи, яке впродовж кількох місяців не бачило ні сонця, ні вітру.

Тимчасом молодиць непокоїла жіноча цікавість. Вони аж совалися, місця не могли собі знайти. Нагла зміна одягу ще більше впевняла їх, що в хаті сидять якісь підозрілі люди. Не одна, то друга намагалася тягнути за язик, але хлопці збували всі запити легкими викрутами. Вони сиділи собі й курили, підтримуючи з байдужим господарем балачку про погоду, худобу, врожай тощо.

Господиня не гаяла часу. Вона встигла вже оглянути хлопців з усіх боків. Затопивши в печі, стала собі під комини, підперла рукою підборіддя, свердлила гостей своїм гострим зором і довго щось міркувала, а опісля спитала півголосом:

— А ви не звідти часом? — зробила кивок головою в напрямку багон, за якими розсілася в'язниця.

Олекса збентежено глянув на неї.

— Не бійтеся — ми свої, — лагідно запевнювала.

Хлопців розконспіровано. Треба було говорити правду.

— Так, ми звідти! — коротко і гнівно відповів Олекса. — Але просимо вас, не говоріть про це нікому!

— А крий нас сила Божа, як ми щонебудь того!..

— Бо, знаєте, сьогодні такий час...

— Але де там!.. Будьте спокійні.

Тепер відношення господарів відразу стало тепліше і привітніше. Вони вже не дивились на хлопців з підозрінням і недовір'ям, як це було досі. Всі з жахом згадували про те, що вчора діялось за річкою. До них було все чути: і стрілянину, і гавкання собак, і страшні крики мордованих. А пекельна стукотня у в'язниці аж по селу котилася сильною луною. Там і з їхнього села було кілька. Не відомо, чи живуть бідолашні...

— А може, прийшов з вами Іван? — крізь сльози спитала бабуса.

— Ні, з нами такий не втівав. Але втекло дуже багато. Напевно, і йому пощастило вирватись. Мабуть, він пішов іншою дорогою, пізніше додому прийде.

— Ох, дітоньки, який це добрячий хлопчисько той Іван! Ми всі за ним розпадаємось. Забрали бідного ще перед Великоднем. Коб його Матінка Божа мала в своїй опіці...

— Не плачте, бабусю, — заспокоював Олекса стареньку, — як живий, то вернеться, а якщо замордували, то нехай спочиває з Богом. Така вже його доля. Вчора нам усім смерть дивилася в очі, та от чудом удалося втекти.

— Ох, бідні ви, дітоньки, бідні... — ревню плакала бабуса.

Пустили сльози й молодиці. Хата наповнилась хлипанням і зітханням. Це розніжило Олексу й Миколу, яким пригадалися жахливі події вчорашнього вечора.

— А як ви втікли з того пекла? — обтерши фартухом сльози, спитала господиня.

Олекса коротенько розповів про розстріл в'язнів, про їх утечу, про перехід багон. Згадав також, що у в'язниці лишилися ще живі люди, яких не вдалося звільнити, бо наскочили вартові і почали наново обстріл в'язниці.

Знову попливла хвиля плачу і не відомо, коли вона спинилася б, якби господар не станув на перешкоді.

— Досить, досить, бабо! Наплачешся ще доволі, а тепер дай но людям щось перекусити, — сказав, сідаючи за стіл.

— Зараз молока нагрію, — відповіла молодиця і метнулася до комори.

За хвилину хлопці пили гаряче молоко. Проте, Олекса був не зовсім спокійний: його хвилювало те, що в хаті було забагато жінок, а жінці ж язик свербить — вона мусить негайно передати почуту вістку всім своїм знайомим. А тепер це якраз небажане і небезпечне. І він не помилявся, бо ще не скінчилось снідання, як у хаті вже не було ні одної жінки, не виключаючи й бабусі. Всі розійшлись буцімто по господарстві, але в дійсності — вони поспішали рознести по селу "телеграму". За хвилину десять був уже відгомін: до хати сходилися сусіди, нібито от так собі, випадково, але, на-

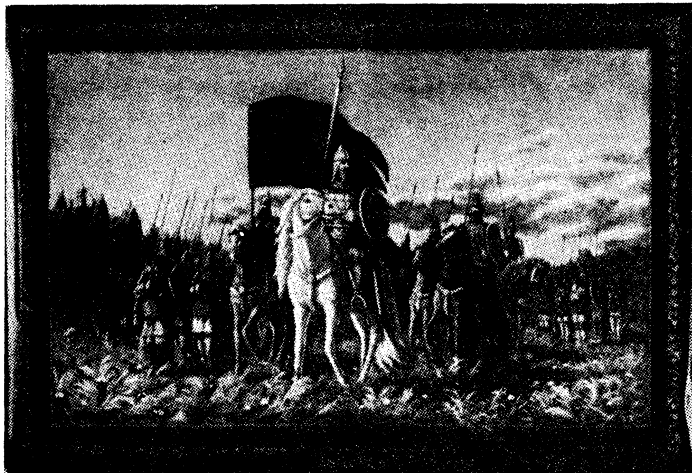
(Далі на стор. 20-ій).

Б. ОЛЕКСАНДРІВ

# «СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ» \*)

(До 775-ліття походу князя Ігоря та 160-ліття першого видання "Слова").

Незрівнянний пам'ятник староукраїнського письменства "Слово о полку Ігоревім", роздобутий понад 165 років тому графом А. Мусін-Пушкіним



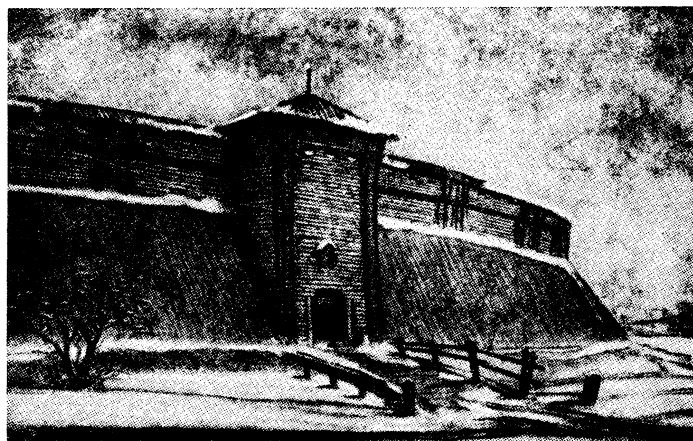
Ігорів похід. Мініатюра В. Мухина, 1950 р.

у Спасо-Ярославському монастирі, був явищем настільки незвичайним і настільки значимим у своїх потенційних наслідках, що над ним десятками років працювали і напевно працюватимуть у майбутньому цілі генерації славістів — як на слов'янських землях, так і за їх межами. Досить згадати, що за цих півтора століть з'явилося друком (крім нотаток і газетних статей) понад 500 визначніших дослідницьких праць<sup>1</sup> (біля тріста з них на мовах західноєвропейських), а саме "Слово" понад 50 разів перекладене на різні мови. Імена літературознавців та істориків, що працювали над дослідженням "Слова", величезна кількість літератури, написаної ними на цю тему, різноманітні, іноді взаємозаперечливі, висновки дослідників-славістів з приводу тих чи інших місць "Слова" або й самого твору як цілості — усе це свідчить, що в руки Мусін-Пушкіна потрапив виняткового значення документ, який дає цілком нову проекцію на історію не тільки староукраїнського, чи як звали його в ті часи, староруського письменства, але на історію слов'янських літератур у цілості. Один з найбільших чеських славістів Ян Махал так характеризує "Слово":

"Староруська література може гордитися художнім пам'ятником високої літературної вартості"<sup>2</sup>. Сербський письменник І. Шайкович у другому виданні свого перекладу "Слова" пише, що воно є "найвищим твором староруської і взагалі слов'янської літератури"<sup>3</sup>. Відомий французький письменник А. Рембо у книзі "La Russie épique",

част. 2-га (стор. 195-223) пише, що "Слово" для руських набагато більше, ніж для нас "Пісня про Роланда", бо воно єдине в своєму роді. Воно є тим, чим були для греків поеми Гомера, чим є для німців Нібелунги — дорогоцінність національної літератури"<sup>4</sup>. Надзвичайно високо оцінює "Слово" професор слов'янських літератур в неаполітанському університеті Етторе Ло Гатто. Він пише, що "Слово о полку Ігоревім" є "свідченням великих можливостей руської поетичної творчості, які зазнали тяжких і жаклих випробувань, перше ніж змогли втілитися у великому поеті декілька століть згодом"<sup>5</sup>. Німецький славіст Вільгельм Грімм порівнює "Слово" з "цілющим і освіжуючим альпійським потоком, що виривається з надр землі, з невідомою ботанікові наново відкритою рослиною, форми якої прості, але вражають закінченістю і досконалістю"<sup>6</sup>.

А англійський перекладач "Слова" Леонард Магнус, відзначаючи неповторну індивідуальність "Слова", пише: "Стиль твору енергійний і повний сили... Точність і стислість, поєднані з поетичним викладом і багатством поетичних образів, взятих зі світу природи, — ось характеристичні риси сти-



Ворота староруського міста. Гравюра В. Матвієва по реконструкції П. Раппапорта, 1954 р.

1) Д. С. Лихачов, на підставі новіших даних, подає цифру 1000.

2) J. Machal. Slovanske literatury. Dil. I. V. Praze, 1922, str. 35, 38.

3) Песма о воєванью Игореву, руски епски спев из XII века, превео Др. Иван Шайкович, Друго изданье, Хелсинки, 1939, предговор, стр. 2.

4) A. Rembaud. "La Russie épique", Paris. 1876, 214—215.

5) E. Lo Gatto. Storia della letteratura russa, volume primo, Roma, 1928.

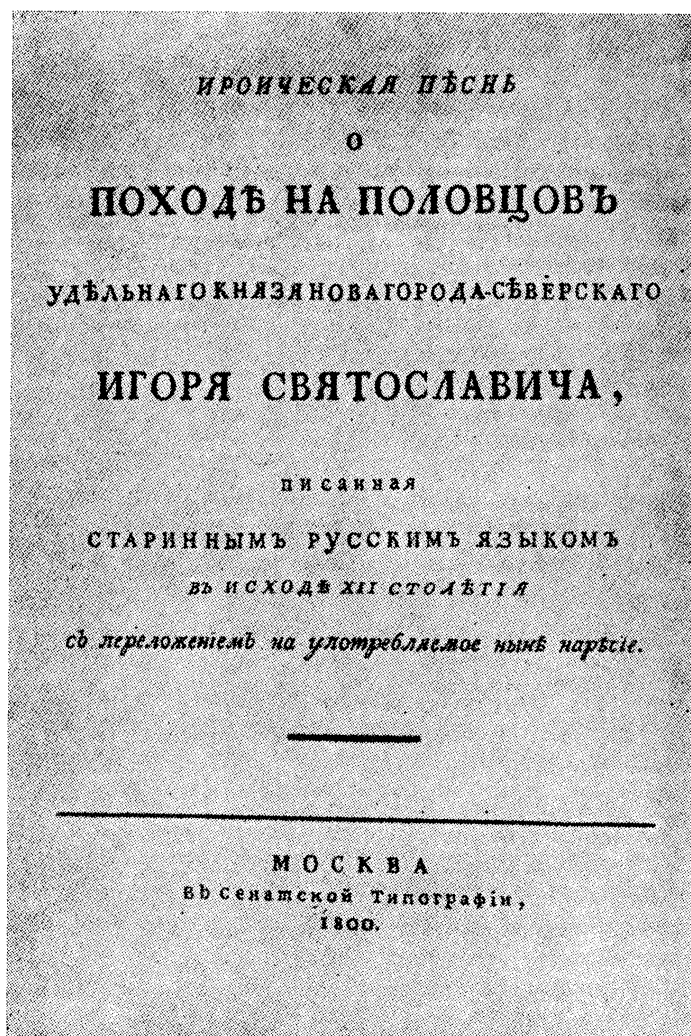
6) W. Grimm (рецензія на переклад І. Мюллера, 1811 р.). Kleinere Schriften, Zweiter Band, 1892, S. 41.

\*) Більшість видань подають назву "Слово о полку Ігоревім", однак збірка найновіших перекладів і переспівів, що вийшла в серії "Бібліотека поета" в Києві 1955 р. має назву "Слово о полку Ігоревім".

лю "Слова".<sup>7</sup> Але найкраще визначення ролі і ваги "Слова" дав його довголітній дослідник, автор одної з найкращих монографій про "Слово" Є. В. Барсов. Називаючи цей твір безсмертним, він пише, що "Слово" — "це той прапор, що зробив нас великим народом, ввів нас у всесвітню історію і зробив нас носіями загальнолюдської культури".<sup>8</sup>

Можна було б продовжувати цього роду цитати до побільшення їх кількості багатократно, але в цьому нема потреби, бо й з наведеного вгорі видно, як сколихнуло якнайширші ряди славістів у слов'янському і неслов'янському світі відкриття незрівнянного зразка староруського княжого епосу. Об'єктивність вимагає сказати, що в потужному хорі захоплених голосів були й окремі голоси скептиків — від сучасників Мусін-Пушкіна Каченовського і Сенковського почавши і відомим французьким славістом, професором Collège de France А. Мазоном кінчаючи. Проф. А. Мазон та ще деякі паризькі славісти (Луї Леже, А. Вайан, М. Горлін, Б. Унбеуган) висловили припущення, що "Слово" не оригінальний твір, а геніяльна підробка пізнішого походження, на зразок відомої підробки "Пісень Оссіяна", зробленої шотландським поетом Макферзоном. Проти цих невмотивованих ніякими серйознішими аргументами тверджень виступив цілий ряд славістів (Р. Якобсон, А. Брюкнер, І. Шайкович, А. Погодін, Є. Ляцький та ін.), довівши на підставі найновіших досліджень, зокрема праць відомого київського славіста акад. В. Перетца, цілковиту безпідставність сумнівів А. Мазона та його групи. Характеристичний, між іншим, вислів Пушкіна з приводу припущень деяких російських скептиків того часу; відкидаючи думку про підробку, Пушкін каже, що російські письменники XVIII ст. "не мали всі разом стільки поезії, скільки є її в плачі Ярославни, в описі битви і втечі".<sup>9</sup>

Розгляньмо ж бодай коротко, у максимальною сконденсованій формі, які прикмети "Слова" роблять його оцим безсмертним пам'ятником культури не тільки Київської Русі, але й всього слов'янського світу. Справа тут не в переказі історичних фактів (вони тільки в незначній мірі доповнюють відомі вже з літопису дані), а в великій поетичній силі твору, в його художній правді й самобутності. Хоч майже одночасно зі "Словом" на Заході створюється "Пісня про Роланда", ліричні пісні про розлуку та скандинавські саги, а на Сході велична поема "Витязь у тигровій шкурі" Шота Руставелі, то лише ця остання в якійсь мірі дорівнює "Слову" своєю кольоритністю й багатством звуків. Як слушно зауважив ще А. Міцкевич, "Слово" має набагато земніший, природніший характер, ніж скандинавські саги; щодо "Пісні про Роланда", то "Слово" набагато глибше своєю символікою та ідейною стороною; в ньому менше фантастично-казкових елементів, ніж у згаданих "Пісні", де герой орудує чудодійним мечем, а сонце зупиняється на три дні, в час яких французи розбивають ворога. Хоч у заспіві до поеми автор "Слова" скромно вирішує розпочати його "по былинамъ сего времени", а не по "замышленію Бояню", він насправді подає ряд картин такого рівня, що вони й донині лишаються довершеними зразками по-



Титульний лист першого видання "Слова" в 1800 р.

етичної майстерності, не темніючими від часу. Це пояснюється, передовсім, органічною близькістю автора до народньої поезії, до земної, баченої й чутої краси навколишнього світу, що живила його творчу уяву — до срібних берегів рік, до синього Дону, черлених щитів, сірих вовків і сизих соколів, золотоверхих теремів, клекоту птиць, шуму стягів і дзвону зброї. Природа в "Слові" жива й одухотворена, невіддільна від світу людини. У її прихильності чи гніві — запорука успіху чи невдачі. Прекрасний образ дружини Ігоря Ярославни, що в Путивлі на стіні плаче за своїм полоненим чоловіком і звертається до Вітру, до Дніпра і Сонця, щоб допомогли Ігореві визволитися з полону — немає собі рівного в літературі того часу. "Монумент Ігоря Ярославни, — пише А. Рембо, — це, можливо, не так скарга, як заклинання, і найпрекрасні-

<sup>7</sup>) The tale of the armament of Igor, A. D. 1185. A Russian historical epic. Edited and translated by L. Magnus, Oxford University Press, 1915, Preface.

<sup>8</sup>) Е. В. Барсов, "Слово о полку Игореве", как памятник Киевской дружинной Руси, М. 1887, т. I, замість епіграфа.

<sup>9</sup>) А. С. Пушкин. Замечания на песнь о полку Игореве. Полн. собр. сочинений, изд. Academia, 1936, т. V



ший пам'ятник такого жанру в цілому європейському язичестві".<sup>10</sup>

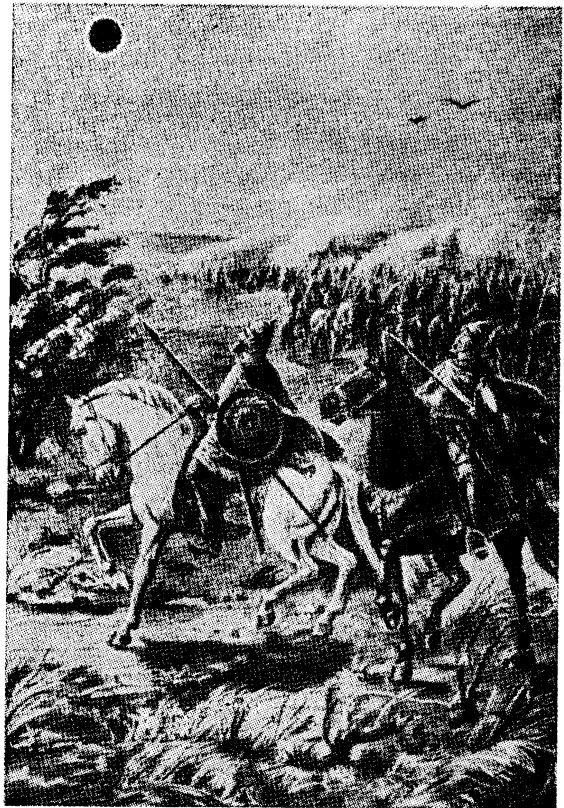
Починається "Слово" урочистим, поетичним заспівом, у якому, ніби в протигагу своїй власній скромній особі, автор згадує "вѣщаго Бояна", "словія старого времени", який "не 10 соколовъ на стадо лебедѣй" пускав "нѣ своя вѣщія прѣсты на живая струны вѣскадаше; они же сами княземъ славу рокотаху". І, звертаючись до Бояна, автор ніби висловлює жаль, що немає старого співця, щоб "сія плѣкы ущекоталъ, скача, славію, по мыслену древу, летая умомъ подъ облакы", "...рища въ тропу Трояню чресъ поля на горы". Бо пісні, які складав Боян, справді гідні великого майстра: "Комони ржуть за Сулою, звенить слава въ Киевѣ. Трубы трубятъ въ Новѣградѣ, стоятъ стязи въ Путивлѣ".

Але ніби визнавши себе неспроможним дорівняти обдарованому надзвичайною фантазією Боянові, невідомий автор "Слова" виявляє виняткову силу поетичного таланту, при чому ширшого діпазону, ніж Боянів, бо коли Боян звичайно співав славу князям, то автор "Слова" не тільки прославляв їх, але й був їх суворим суддею. Гарячий патріот, якому найдорожчі честь і добро Русі, він з хвилюванням і обуренням осуджує міжусобні чва-



Князь Ігор Святославич, картина худ. М. Грачова, 1951 р.

ри князів, що замість єдності у боротьбі зі спільним ворогом "мечем крамолу коваше, и стрѣли по землі сѣяше". Гостро осуджує він родоначальника князів Ольговичів — Олега Святославича, внука Ярослава Мудрого, якого називає "Гориславичем", маючи на увазі горе, яке приніс він руській землі



Віще затемнення сонця. Гравюра Ю. Шюблера по малюнку А. Земцова, 1890 р.

своїми повсякчасними крамолами: "тогда по Руской землі рѣтко ратавѣ кикихуть, нѣ часто врани граяхуть, трупиа себѣ дѣляче, а галици свою рѣчь говоряхуть, хотятъ полетѣти на уедие". З гіркотою говорить він і про полоцького князя Всеслава, хороброго, але постійно неспокійного, неприкаяного невдачу, розшарпаного ним же викликаними міжусобицями; докоряє й сіверським князям на чолі з Ігорем за їхні відокремлені дії проти половців. Інших руських князів автор "Слова" згадує з великим пієтизмом, повсякчас підкреслює їх велич і хоробрість, гіперболізує їх воєнні заслуги. З особливою любов'ю і симпатією змальовує він курського князя буй тура Всеволода, в якому бачить уосіблення княжого і взагалі вояцького героїзму. "Ярь туре Всеволодѣ! — звертається він до нього в одному з частих у "Слові" ліричних звернень, — Стоиши на борони, прыщещи на вои стрѣлами, гремлеши о шеломи мечи харалужными. Камо, турѣ, поскачяше, своимъ златѣмъ шеломомъ посвѣчивая, тамо лежатъ поганяя голови половецкыя". Його захоплює відвага Всеволода, який у розпалі запеклого бою з половцями забув "чти и живота, и града Чрънигова отня злата стола, и своя мылая хоти, красныя Глѣбовны свѣчая и обычая?" У гарячих словах автор знову і знову закликає князів забути про незгоди і виступити спільними силами "за землю Рускую, за раны Игоревы, буюго Святѣславлича!"

Розгляньмо, якими засобами користується автор "Слова" для найяскравішого змалювання Ігорового походу, а передовсім — якими засобами намагається він найповніше і найпереконливіше провести головну ідею твору — необхідність єдності кня-

<sup>10</sup>) А. Ramband. "La Russie épique", Paris, 1876, с. 207—220.

зів у обличчі загрози з боку половців. Арсенал художніх засобів його, як на той час, воістину подивугідний. Цій меті невідомий автор, найвірогідніше дружинник князя Ігоря або київського князя Святослава, підпорядковує усе: і прецизно скомпоновану архітектуру твору, і часті реторичні звороти, і ліричні відступи, і глибоку народню символіку, і такі поетичні метафори, гіперболи, порівняння, епітети й алітерації, що рядки його поеми захоплюють читача й тепер, майже по восьми століттях з часу її написання.

Опис походу починається з зустрічі князів Ігоря і Всеволода. Автор “Слова” зворушений дружбою і теплотою у взаєминах цих двох князів. Ігор жде не просто брата, а “мил-брата” Всеволода. Зустрівшись з Ігорем і немов усвідомлюючи можливість єдності їхньої долі в цьому небезпечному поході, Всеволод каже: “Одинъ братъ, одинъ свѣтъ свѣтлый ты, Игорю, оба есвѣ Святъславличя!” А кількома рядками нижче автор сповіщає про лиховісний знак майбутньої поразки Ігорового війська — сонячне затемнення, що справді мало місце в надвечір’я 1 травня 1185 року. Але й цей лиховісний знак, що мусів гостро вразити уяву ще пройнятих язичеськими віруваннями й одухотворяючих природу “русичів” — не захитав вояцької постави Ігоря. “Хошу бо, — рече, — копіе приломити конець поля Половецкаго съ вами, русици; хошу главу свою приложити, а любо испити шеломомъ Дону”. Короткими, але яскравими словами окреслює поет образ мужнього, трохи безрозсудного князя, якого ніщо не спиняє на його славному, але трагічному шляху.

З неменшою майстерністю зображені і рядові дружинники, про яких Всеволод з любов’ю й гордістю говорить: “А мои ти куряни свѣдоми кѣмети; подъ трубами повити, подъ шеломи възлелѣяны, конецъ копія въскоръмлены; пути имь вѣдоми, яруги имь знаеми, луци у нихъ напращени, тули отворени, сабли изъострени; сами скачють, акы сѣрыи вльци въ полѣ, ищучи себѣ чти, а князю славѣ”. В цій короткій, ляпідарній характеристиці розкрито всесторонню картину вояцького виховання тих часів, вояцьких звичок і традицій, причому зроблено це надзвичайно візуально, барвисто, і одночасно — з максимальною стислістю вислову.

А далі йде картина надзвичайної широти й експресії, сповнена якоюсь моторошною первісністю, передчуттям чогось трагічного і неминучого. Вступивши в золоте стремено, князь Ігор поїхав по чистому полю, а “солнце ему тьмою путь заступае; ношъ, стонуци ему грозою, птичь убуди; свистъ звѣринъ вѣста; збися Дивъ, кличетъ врѣху древа: велить послушати земли незнаемѣ — Вльзѣ, и Поморію, и Посулію, и Сурожу, и Корсуню; и тебѣ, тьматороканський блѣвань!” “...вльци грозу въсрожать по яругамъ, орли клетомъ на кости звѣри зовуть; лисици брешуть на чръленыя щиты”. Картина замикається, мов обрамовується, тужним, пройнятим зітханням, окликом: “О Руская земле, уже за шеломянемъ еси!”

З цього уривку бачимо, що автор “Слова” одухотворює природу, змушує її брати активну участь в тому, що відбувається серед людей. Як і люди,

так і природа, зокрема звірі, а також часто згадувані в “Слові” язичеські боги (Див, Стрибог, Даждбог, Діва, Хорс, Карна і Жля) поділяються на два табори — один прихильний русичам, а другий — половцям. В цей спосіб автор надає особливої значимості подіям, робить їх набагато драматичнішими. Щоб надати справі ширшого, заторкуючого всю Руську землю значення, автор не обмежується територіями, безпосередньо зв’язаними з походом, а втягає в дію “Слова” величезні географічні простори. Тут і Волга, Дніпро, Донець, Дунай, Рось, Сула, Немига, тут і Корсунь, Київ, Тьматорокань, Полоцьк, Чернігів, Курськ, Білгород, Галич, Римів, Путивль — і вся Руська земля, та земля, що в суті речі є першим і найголовнішим героєм його твору.

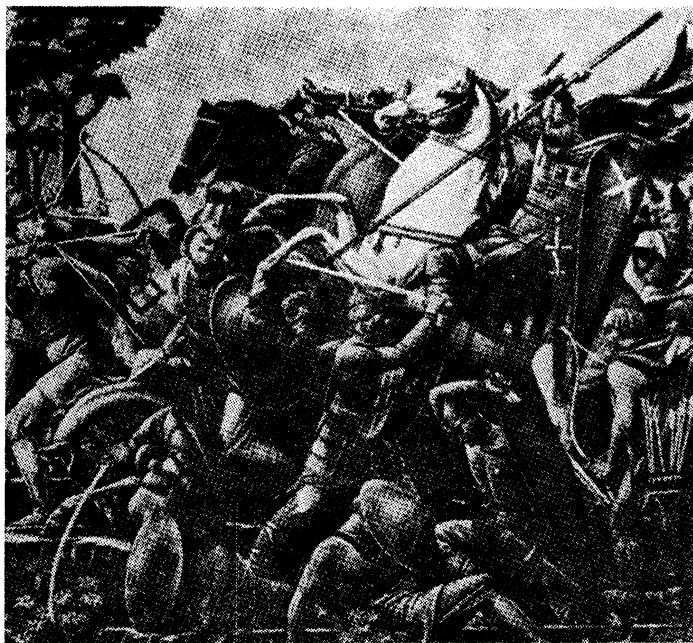
Такий географічний засяг дії “Слова” надає творові грандіозного подиху широти та в свою чергу обумовлює потребу у гіперболічній швидкості руху в ньому дійових осіб. Всеслав виходить опівночі з Білгорода, а на ранок “возни стрикусы отвори врата Новуграду, розшибе славу Ярославу, скочи влькомъ до Немиги съ Дудутокъ”..., “въ ночь влькомъ рыскаше: изъ Києва дорискаше до куръ Тьматороканя, великому Хрѣсови влькомъ путъ прерыскаше”. Відчуття простору посилюється також образами птахів, що здійснюють великі пере-



Ігор Святославич. Малюнок Д. Моора, 1944 р.

лети (“не буря соколи занесе чрезу поля широкая; галици стады бѣжать къ Дону великому”...), краєвидами широкого поля, річок і яруг, шумом вітру-вітрила, що леліє кораблі на далекому синьому морі...

Перша битва завершується перемогою княжих воїнів над “поганими плѣками половецькими”. Кра-



Битва з половцями. Малюнок С. Кобуладзе, 1946 р.

снії дівки половецькії, золото, поволоки й дорогі оксамити стали здобиччю переможців. Але не радує це княжих воїнів. “Орьтьмами и япончицами и кожухи начаша мости мостити по болотомъ и грязивымъ мѣстомъ, и всякими узорочьи половецкими”, бо не до них тепер, коли “Ольгово храброе гнѣздо далече залетѣло”. І автор не утримується, щоб напередодні другої битви ще раз не похвалити Олегове “храброе гнѣздо”: “Не было оно обидѣ порождено ни соколу, ни кречету, ни тебѣ, чръный воронъ, поганый половчине!”

Але другий день не був щасливий для русичів. Тривожний настрій відчувається у надзвичайно образному і живому пейзажі, що його малює автор напередодні другої битви: “Другаго дни велми рано кровавыя зори свѣтъ повѣдають. Чръныя туча съ моря идуть, хотять прикрыти 4 солнца, а въ нихъ трепещуть синіи мльнии. Быти грому великому! Итти дождю стрѣлами съ Дону великаго!” Непривітно стрічає русичів половецький степ; Стрибожі внуки — вітри віють стрілами на хоробре військо Ігореве... І знову тугою бринить тривожний авторів рефрен: “О Руская землѣ, уже за шеломянемъ еси!”

Скупими, але надзвичайно динамічними словами змальовує поет велику битву другого дня, що закінчилася поразкою хоробрих військ Ігоревих: “съ зараніа до вечера, съ вечера до свѣта летять стрѣлы каленыя; гримлють сабли о шеломах; трещатъ копіа харалужныя, в полѣ незнаемѣ среди земли Половецкыи. Чръна земля подъ копыты, костыи была посѣяна, а кровію поляна; тугою взидоша по Руской землі”...

Цю понуру баталістичну сцену автор вміло, з винятковим вичуттям того критичного моменту, коли емоційна напруга доходить до вершка, перериває своєрідним *decrescendo* тихою, майже ліричною, вставкою-запитом: “Что ми шумить, что ми звенить далече рано предъ зорями? Игорь плѣкы заворочаетъ; жаль ему мила брата Всеволода”. І продовжує сумну розповідь: “Бишася день, биша-

ся другый; третьяго дни къ полуднію падоша стязи Игоревы. Ту ся брата разлучиста на брезѣ быстрой Каялы. Ту кроваваго вина недоста; ту пирь докончаша храбрии русичи: сваты попоиша, а сами полегоша за землю Рускую. Ничить трава жалошами, а древо съ тугою къ землі преклонилось”.

Цим кінчається, якщо зробити умовний поділ “Слова” на тематичні підрозділи, його перша, надзвичайно яскрава з мистецького погляду, частина. Далі автор переходить до опису княжих міжусобиць, що спричинили стільки лиха Руській землі в минулому, що були однією з причин поразки Ігорового війська у його самочинному, не погодженому з іншими князями, поході проти половців. Гарячий патріот, він не може примиритися з нещастям, що насувалося на рідну землю через княжі крамоли, і палкими, сповненими докору словами оповідає, як “жены рускія въсплакашася, аркучи: “Уже намъ своихъ милыхъ ладъ ни мыслию смыслити, ни думою сдумати, ни очима съглядети”, як стогне “Кієвъ тугою, а Черниговъ напастыи”, як “тоска розліяся по Руской землі”. І знову автор “Слова” вдається до стилістичного відступу-узагальнення: “О, далече зайде соколъ, птицъ бья, къ морю! А Игорева храбраго плѣку не крѣсити”... По контрасту, наче намагаючись поставити перед очі своїх сучасників образ кращих часів, він згадує недавню перемогу київського князя Святослава над половцями, коли князь “наступи на землю Половецкую, притопта хлѣми и яругы, взмути рѣки и озера, иссуши потоки и болота. А поганого Кобяка изъ луку моря, отъ желѣзныхъ великихъ плѣковъ половецкихъ, яко вихрѣ, выторже: и падеся Кобякъ въ градѣ Кієвѣ, въ гриднищѣ Святъславли”. Поет вдається до свідомого гіперболізму, називає Святослава “грознымъ” і “великимъ”, хоч насправді цей князь не відзначався ні могутністю, ні величчю — аби тільки підкреслити і переконливіше наголосити необхідність об’єднання князів навколо київського “отнього” престолу. Цій меті служить також і “мутен” сон Святослава; понурі, сповнені зловіщої символіки речі бачить князь у своєму сні: чорне накриття (“паполому”) на “кровати тисовѣ”, сине вино “съ трудомъ” (тобто отрутою) змішане, ворін, що кричать “у Глѣбська на болони”. Бояри бачать у цьому сні знак поразки Ігоря. “Тогда великій Святъславъ изрони зла-



Після битви Ігоря Святославича з половцями.

Картина В. Васнецова, 1880 р.



то слово, съ слезами смѣшено". Він докоряє Игореві й Всеволодові за їхню необдуману жадобу слави і легковажну самовпевненість. Віддаючи належне їх хоробрості, він з жалем стверджує, що їх поразка принесе багато лиха руській землі і багато прикростей йому, великому князеві. "Се ли створисте моеї сребреней сѣдинѣ!" — з гіркою вигукує він. Однак князь не піддається зневірі. Наче сокіл, що навесні міняє пір'я і немов молодіє, Святослав стрясє з себе печаль, щоб не дати "гнѣзда своего въ обиду".

Далі йдуть надзвичайно цікаві як художньо, так і своїм ідейним спрямуванням характеристики князів, що повинні озватися на заклик Святослава і заступитися "за землю Рускую, за рани Игоревы". Слід відзначити те, що автор "Слова" не обмежується одним загальним закликком, а знаходить набагато дієвішу й переконливішу форму — форму поіменних звертань, у яких виявляє не лише докладне знання обставин і спроможностей кожного князя, але також і його характер. Ось могутній суздальський князь Всеволод, що може "Волгу веслы раскропити, а Дон шеломы выльяти", ось

Рюрик і Давид Ростиславичі, чиї хоробрі дружинники "рыкають, акы тури, ранены саблями калеными на полѣ незнаемѣ", ось впливовий і могутній галицький князь Ярослав Осьмомисл, що "высоко сѣдиши на своемъ златокланнѣмъ столѣ, подперъ горы угорскыи своими желѣзными плѣки, затворивъ Дунаю ворота" та багато інших, дрібніших князів; кожному з них знаходить автор схвальні підбадьорюючі слова, кожному нагадує про їх найкращі бойові подвиги, неодмінно кінчаючи своє звертання своєрідним рефреном, закликком посто- яти "за землю Рускую, за раны Игоревы, буего Святъславлича". Тільки полоцьким князям, нащадкам славного Всеслава, не знаходить похвали автор "Слова" за те, що опустили стяги свої і "выскочисте изъ дѣдней славы". Але немає відгуку від князів, немає згоди між ними, нарізно мають їх бунчуки, і тому "стонати Руской земли, помянувшє прѣвую годину и прѣвыхъ князей!" Цими скорбними словами кінчає автор другу частину своєї поеми.

(Продовження буде).

## Утеча

(Закінчення зі стор. 12-ої).

справді, пунктом притягання для них — Олекса й Микола.

Олекса хвилювався, йому в цій людній хаті вже не сиділося. Він обмірковував, де б сховатись і то негайно, бо не зла воля селян, а просто їх необережність могла зробити їм ведмежу послугу — кругом же вешталось військо.

У хвилині, коли Олекса ламав собі голову над пляном дальшої втечі, до хати ввійшов гарний парубок середнього росту. Привітавшись знехотя, гордо обкинув зором присутніх, а побачивши Олексу, простягнув до нього руку.

— Що, не пізнаєте? — спитав крізь легку усмішку.

Олекса хвилинку вдивлявся в нього.

— Ах, так!.. Пізнаю, пізнаю. Дай, Боже, здоров'я!

— Я приходжу по вас! — притьмом відрубав парубок.

— Невимовно вдячний вам — прибуваєте саме в пору.

Задоволені таким зворотом справи, хлопці подякували господарям, одягнули знову свої мокрі піджаки і затримались біля порога, готові до виходу. Тимчасом парубок звернувся до присутніх спокійно, але самовпевнено:

— Хто тут був, ви не знаєте. Куди пішли, також вам не відомо. Про це, пам'ятайте, нікому ні слова.

Присутні слухали і, на знак згоди, кивали головами, а парубок продовжував:

— Чи знаєте, що ви могли наробити своїми довгими язиками? Я на другому кінці села, і до мене вже встигла прийти вістка про цих людей. Прошу вас, будьте розважні і збережіть таємницю.

Відійшли.

Скрадаючись між будинками, садками тагородами, хлопці непомітно прибули на другий кінець села. Вскочили в невеличку хатину. Парубок завів їх до окремої кімнати, що знаходилась по другий бік сіней.

— Сідайте і почувайте себе як удома, — привітно сказав парубок. — Це кімната мого брата Івана. З домашніх ніхто не буде вас тривожити.

— А чи не краще було б десь глибше сховатись? — посміхнувся Олекса.

— Покищо нема потреби, а потім подумаємо. Ви собі розгостіться і будьте спокійні — я на зміну з сестрою сторожитиму, чи якась погань не наблизиться.

— Ну, а коли б ішли он ті?.. — Олекса зробив кивок у бік соші.

— Цього не бійтесь! Вони сьогодні, як мухи перед Покровою — вже не кусаються. Пів години тому два вантажні авта, наповнені вщерть тими, що вчора мордували в'язнів, поїхали в напрямку Рівного. Втікає наволоч!

— Нарешті ми дочекались їхньої втечі! Хай ідуть у шум головою!

Ледве кінчалася розмова, як раптом на дорозі появились ті самі автомашини і гналися з величезною швидкістю назад до міста. На платформах сині шапки. Всі з гвинтівками наготові.

— Оце ж ті авта, — дивлячись у вікно, говорив парубок.

— Чому ж вони вертаються? — здивовано спитав Олекса.

— Мабуть, уже перетяли їм дорогу — нікуди втікати.

— А може покращало?..

— Але де там! Тут зараз буде бій, а до полудня матимемо інших. Та лихо їх бери — хай собі ідуть!

Ви не тимчасом їжте яєшню, бо зовсім вистигне.

Хлопці присілись до їжі, а за хвилину, ситі й перебрані за селян, пішли хоч крихітку спочити.

Піднялись по драбині на горище, витягнули драбину за собою, перейшли в другий кінець — до якогось секретного, добре замаскованого закамарка. Там знову спустилися по драбині вниз і ввійшли в солом'яну схованку, схожу на кімнатку.

— Лягайте спати. Я чатуватиму. Як тільки щось, негайно вас збуджу, — сказав парубок і віддалився.

Олекса повів зором по напівтемній солом'яній кабінці, зняв жупан, яким його наділив парубок і, немов підрізана ялиця, безвладно повалився на соломі. Микола пішов за його прикладом. Важкі від втоми повіки самі сплющувалися, і всевладний сон полонив тіло. Солодко... Приємно..

Надворі припікало сонце. Його життєдайне проміння щедро лилося на соковиту зелень дерев, на золотоколісї лани достигаючої пшениці, на широкі тихі плеса річкових плавнів і на дахи спокійних хат. Носився томлячий літній легіт. У сувоях тремтячого, розпаленого повітря чарівно видзвонювали якісь невидимі дзвіночки. В садку гули бджоли, монотонно брєніли комахи, а в клуні під стріхою цвірінькали горобці.

Солодкий сон... Але, як ластівка, швидко і нагло відлітає він з повік. Розплющуються очі, і Олексів зір, вбитий у солом'яну стелю криївки, нерухомо застигає в одному пункті. Напружений слух прудко вибігає назовні.

Звідусіль долітаєв клекіт кулеметів і роздвоює повітря протяжний рев гармат. Довкола шалів завзятий бій...

Олекса зірвався і миттю кинувся до щілини. Дивився. Перед ним, у невеликій віддалі — зеленню окутаний цвинтар. Звідтіль раз-по-раз бухали клуби брудносірого диму та лунали гарматні постріли. Гармати гарчали по один і по другий бік фронту, а над головами скиглили-вили смертоносні стрільна.

Ставало лячно і неприємно в солом'яній схованці: стрільна рвалися довкола — легко міг загорітися будинок та й відламкам не вірити. Приховані поміж хатами кулемети клекотіли без перерви.

— Що, не спиться? — спитав парубок, який несподівано появився на драбині.

— Не дають капосні!

— Утікаймо до льоху.

Олекса з Миколою вилізли з криївки і, вслід за парубком, крадькома перебігли через садок та опинилися в просторому льосі сусіда. Парубок зник. Льох порожній. За хвилину хтось спустив по сходах добру в'язку соломі. Олекса виглянув. У двірях стояв, похилений над сходами, літній селянин. Привітно посміхнувся і додав півголосом:

— Будьте спокійні — всі свої...

Після цього селянин віддалився, лишивши за собою легкий скрип дверей.

У льосі панувала півтемрява. Хлопці розстелили соломі і посідали. Микола здивовано дивився на Олексу, а Олекса на нього.

— Що, цікаві люди?

— Коли б нам таких побільше! — захоплено відповів Микола.

— Так, так... пане Миколо, — це нове покоління! Це покоління нашої доби! Воно вже народилося в полум'ї пожеж, у крові! Воно зростає, кріпне на силі! Його снаги, його буйного росту ніщо вже не зможе спинити! Це покоління, як гірська річка під час повені, поторощить, змете всяку греблю, що, всупереч законам природи, стане впоперек русла!..

Бо-о-ох! — поблизу лопнула гарматня куля, немов грізно підтакнула Олексі.

Так-так-так-так-так!.. — озвалися кулемети.

Олекса вслуховувався в сильні акорди сталі.

— Що народжується в цій музиці, Миколо?

— Бог його знає...

— Бог знає... — в задумі повторив Олекса.

Незабаром до льоху спустився парубок, а за ним і господар. Посідали біля хлопців. Господар знайомився, вив'язувалася балачка.

— Що нового зверху?

— Б'ються, — байдуже відповів парубок. — Мабуть, хутко втікатимуть, бо вже піхота покинула село та подалася за цвинтар.

— То ще, чого доброго, на обід виліземо з нори?

— Безперечно!

— Знищення в селі багато?

— Ні, тільки одна хата над дорогою поцілена — горить.

— Що ж ви, пане господарю, не боїтесь в такий час нас переховувати? — звернувся Олекса до господаря.

— Чого б я мав боятися?

— А коли б так заскочили посіпаки та почали шнарити за в'язнями?

— Ну, й що ж? Ногами накрився б один з другим та й годі! — гордо і з прихованою усмішкою відповів селянин. — Ми маємо вже на них спосіб...

Знову на кінчиках уст у господаря появилася таємна усмішка. За ним усі злегка посміхнулись.

— А тепер розкажіть, як вам пощастило втекти, — просив парубок.

— Ви певні, що нам уже пощастило? — напівжартом сказав Олекса. — Та ще ж не вхопило он тих, і ми ще не вдома.

— Тих зараз ухопить, аж покурить за ними! Вони ще тут одною ногою. Ось-ось п'ятами наживають.

По хвилині парубок додав:

— Додому підете собі завтра, а якщо бажаєте, то хоч і на тиждень лишайтесь в нас. Вам тут і волос з голови не спаде.

— Ну, гаразд!

Господар витяг із кишені чималий кисет з тютюном, скрутив цигарку і частував інших.

Олекса прикурив, потягнув диму і, похилившись на стіну, почав оповідати про трагедію в'язничних мурів і про свою кошмарну втечу.

Господар і парубок уважно слухали. Микола дрімив.

Тимчасом дорога дудоніла і стогнала під гусеницями швидкобіжних панцерів, що несамоовито гналися вперед — навмання...

## ПОРЯДКОМ ДИСКУСІЇ

## ЛИСТ ДО МОЛОДОГО ДРУГА

Дорогий друже!

Декілька випадкових теоретичних сутичок, що були між нами — між мною і Вашим молодим гуртком — висувують потребу якось з'ясувати заторкнуті в тих сутичках моменти. З'ясувати їх треба з позицій вільнодумства, що стало наче теоретичною базою в наших взаєминах, стало теж до деякої міри випадково, бо по-важно ми на цю тему не говорили.

Але що таке вільнодумство?

Вільнодумство — це критицизм, скерований на пізнання правди-істини. Вільнодумство ставиться критично до всіх явищ дійсності, до всіх досягів людської думки й творчості. Тільки критично перевіривши, вільнодумець приймає цінність як таку. Вільнодумство — діаметральна протилежність догматизмові, тобто мисленню готовими застиглими формулами. Догматизм — це не тільки релігійне "мислення", що спирається на церковні догми (напр., "бог один, але в трьох іпостасях"), він є й у багатьох наукових царинах, та ще й не тільки тих, що про них можна говорити, як про "старі" науки, як от метафізика в філософії, а й у таких новочасних, як марксизм-ленінізм. Це цілком ясно кожному, хто хоч трохи обізнаний із станом цього останнього, дарма що в "радянському" словнику чужомовних слів (Москва, 1949 р.) при слові "догматизм" написано: "У марксизмі-ленінізмі нема ніякого догматизму".

Для всякого догматизму характерне не тільки мислення окремими догмами, а й тенденція творити ВСЕОСЯЖНІ СИСТЕМИ ДОГМ. Як приклади можна взяти дві такі системи, поширені тепер у світі, а також серед нашого еміграційного суспільства, — системи, діаметрально-протилежні, але з погляду вільнодумства однаково догматичні. 1. Бог (з великої букви) — світоглядний ідеалізм — заперечення еволюціонізму в природознавстві (дарвінізму) — реакційність у суспільному житті — праві політичні погляди — ворожість до робітничої класи — заперечення рівноправності жінок — антисемітизм і т. д. 2. Атеїзм — світоглядний матеріалізм — еволюціонізм у природознавстві — революційність у суспільному житті — ліві політичні погляди — ідеалізація робітничої класи — беззастережне визнання рівноправності жінок — ідеалізація жидівства як "бідної жертви історії" і т. д.

Згідно з цими системами, наявність у чийхось поглядах одного з моментів автоматично припускає наявність і будь-якого з інших моментів системи: релігійність — реакційність, атеїзм — комунізм тощо. Але в дійсності не завжди так бувало. Згадаймо, наприклад, "червоного декана", єпископа Кентерберійського, Джонсона, що виправдує комунізм! Або до другої системи: атеїст Вольтер був жорстокий поміщик, а його послідовниця російська цариця Катерина II переслідувала вільну думку в своїй державі (Радіщева й ін.).

Коли тепер згадати оті наші випадкові сутички, то можна ствердити, що Ви й Ваші товариші додержуєтеся другої системи, підлягаючи беззастережно всім її догмам (за винятком, очевидно, комунізму). Це значить, що для вас (з малої букви, бо це відноситься до всього гуртка), наприклад, робітництво (беру ті приклади, що в них найвиразніше виявляються погляди або ті, що були зачеплені в наших сутичках) — якийсь,

як казав Шпенглер, *luxus tier*, тобто щось таке, що відносно нього виключена будь-яка критика. Але чи в дійсності всі робітники такі "класово-свідомі", чесні і взагалі ідеально- бездоганні? Чи серед них немає таких, як Винниченків босяк або психологічний раб свого пана — графів лакей Штор в його ж таки "Сонячний машині"? Ще яскравіший приклад із жидами (вживаю цього слова, бо воно тільки й є в українській мові; його тільки вживав український діяч-жид А. Марголін; слово "євреї" на території Галичини мало образливе для жидів значення). Підлягаючи автоматично діянню другої системи догм, ваш гурток уважає жидів за безперечний *luxus tier*. Ви особисто вдарили по мені найдошкульнішим контр-аргументом — Єндиковою "антропологією" (часник і т. д.). Але чому й до жидів не можна поставитися так, як ми ставимося до всіх інших народів, в тому числі й до українського, — тобто критично, тобто з позицій критичного вільнодумства? Ставлячи це питання, я припускаю, що в народів таки є щось від специфічної психології. Ці психологічні відмінності не у всіх народів яскраво виявляються, і з ними треба обережно поводитися, бо можна накопитися на псевдопроблеми (наприклад, що один народ жорстокий, а другий добрий). Коли мати на увазі ті народи, що з ними історично стикалися українці, — поляки, росіяни, жиди, цигани, — то, можна сказати, що їхні психологічні характеристики відбито в тих жанрах українського фольклору як продукту вікового знайомства й досвіду, що їх використав С. Руданський для своїх "співомовок" (хоч і з певним перебільшенням, як це властиве шаржеві). Коли поставитися критично до жидів, то, з одного боку, можна відзначити їхні позитиви — надзвичайні здібності, факт, що вони дали людству багато геніальних одиниць-творців, мислителів, а з другого боку — у них є й негативи, і коли їх замовчувати, то це буде "замазуванням" правди. Одні з тих негативів можна виправдати історично — їхнім життям у діаспорі, але деяких їхніх вад цим виправдати не можна. До таких їхніх вад належить, наприклад, нерозбірливість у засобах матеріального збагачування і поєднана з цим прилипливість до торгівлі (бо в торгівлі найлегше дурити). Торгівля — негативне з позицій другої системи догм, тому тут доцільно про неї говорити. Виправдуючи жидів, Ви казали, що вони, мовляв, мусили торгувати, бо інші царини діяльності були для них заборонені, але історична дійсність свідчить, що це не зовсім так. Чому вони торгують, наприклад, і в США, де для них нема ніяких обмежень? Чому вони так щиро обслуговували більшовицькі ЧК, ДПУ, НКВД, а в США переважно (ба, може, й виключно) вони шпигують на користь СРСР? Їхню русифікаторську роль на Україні нашого часу можна виправдати історично: вони тут "націонали не в своїй республіці" (поняття, що я його встановив у своїй праці "Мовна політика більшовиків"; і я був таким русифікатором у Туркменії), — але чи треба замовчувати цей факт? Про себе ж я це кажу! Чому, нарешті, взагалі в світі є антисемітизм, а нема антициганізму, антивірменізму (народи в діаспорі), або й антиукраїнізму? Чи не тому, часом, що оті "вади" жидівства роблять із їх присутності в суспільному організмі проблему соціальну, а не національно-дискримінаційну? Але все це, звичайно, не може виправдати справжнього антисемітизму, коли жидів засуджують тільки за те, що вони жиди, не зважаючи на корисну чи шкідливу їхню роль у суспільстві, і



## ВИДАННЯ УВАН, НТШ І НАШИХ НАУКОВЦІВ ПІД ОБСТРИЛОМ БІЛЬШОВИКІВ

В кінці м. р. в УССР вийшла з друку у видавництві Київського Університету книжка "Українська історіографія" (від давніх часів до середини XIX ст.). Як звичайно, праця починається вступом, правдоподібно від видавництва. В цьому вступі, що має 8 сторінок, правда, немає вже портрету всезнайка Сталіна та його "наймудріших" цитат з історіографії. Немає і відповідних постанов про історіографію "непомилливої" комуністичної партії ССРСР, що в давніших виданнях мусіли бути. Спочатку вступ, як належить, по-людськи, відноситься до теми, але, на жаль, і на здивування, три останні сторінки вступу присвячені заялозений, бруковій лайці на українських "буржуазних націоналістів", "прислужників чужинному імперіалізму", "наклепників і фальсифікаторів" історії українського народу і т. п. несенітниці. Про що цим писаккам ідеться, видно з наступної цитати:

"Українська націоналістична еміграція за рубіжм і до цього часу чинить злісну справу фальсифікації історичного минулого України. Буржуазно - націоналістичні прислужники іноземного

імперіалізму фальсифікують історіографію України, прагнуть використати всякого роду фальсифікацію історії як засіб наклепу на Радянський Союз. У США і Зах. Німеччині, де отаборилося націоналістичне охвістя, у післявоєнні роки видана значна кількість пасквілів на історію українського народу. Такою фальсифікацією історії України і наклепом на український народ є, наприклад, видана націоналістичними емігрантами в Мюнхені і Нью-Йорку "Енциклопедія Українознавства". В ній у спотвореному висвітленні подано прогресивне минуле України... і т. д. Явною фальсифікацією з тих матеріалів, що видаються в Західній Європі і Америці, є різного роду статті, розвідки та значні за своїм розміром книжки з історіографії, на зразок "Огляду української історіографії" колишнього гетьманського міністра Д. Дорошенка, та надрукованої в кількох частинах англійською мовою в Нью-Йорку "Української історіографії". Ця писанина є далекою від завдань науки і являє собою злісний наклеп на історичні традиції та культурну спадщину українського народу..."

Далі йде коротка згадка про тво-

ри Т. Шевченка, видані в УССР. Згадка для того, щоб можна було знову перейти в атаку на твори Т. Шевченка, видані у вільному світі на еміграції.

"Перед другою світовою війною найбільше піддалися фальсифікації твори Шевченка — саме твори історичного змісту — в західньо-українській буржуазній критиці. Виразною фальсифікацією були пронизані публіцистичні виступи, статті, розвідки і книжки керівника одної з буржуазно-націоналістичних шкіл у мовознавстві, літературі та історії, в Галичині і Буковині, колишнього професора Чернівецького університету Степана Смалья Стоцького. Він надрукував у Варшаві в 1934 р. пасквіль на твори Шевченка, переважно історичні, під назвою "Тарас Шевченко — (інтерпретація)". Для фальсифікаторської інтерпретації, з метою антиросійської пропаганди, Смалья Стоцький обрав такі твори поета як "Чигирин", "Іван Підкова", "Тарасова ніч", "Великий льох", "Чого серце плаче", "Послання", (До мертвих і живих), "Ой чого ти почорніло, зеленее поле", "Бували війни і військові свари", "Барнак", "Марія", "Між скалами, неначе зло-

те, що робив Гітлер — це один з найбільших злочинів проти людини, що їх будь-коли знала історія.

Коли ми вже згадали про злочин масового винищення безборонних людей, то не можна не зупинитися на питанні про колективізацію на Україні на початку 30-их років, що про неї в нас теж була мова і що її Ви з позицій другої системи догм, трохи чи не виправдували з огляду на дальші перспективи економічного розвитку українського народу. Її виправдував також Черчилль, сказавши, що "російський народ" колись буде за це вдячний Сталіну. Але я не можу запліщувати очей на страшну дійсність, — я мусив сказати правду і написав свою драму "Чий злочин?" До речі, я в тій п'єсі базувався на автентичних документах з одного району України, що були опубліковані на еміграції. А втім, я знав цей жах і з власних безпосередніх спостережень.

Виходячи з другої системи догм, Ви, а також Ваша дружина гостро реагуєте на мої навіть жартівливі висловлювання в "старому дусі" про ролі жінки в родині й суспільстві. Не заперечуючи всякої рівноправності жінок, визнаючи їхні здібності до науки, творчості, відкидаючи гітлерівську чотирилітерну "формулу" (бо вона закриває дорогу для жінок і для таких, як Леся Українка, О. Кобилянська й ін.), ми не можемо забувати й про специфічно-жіноче, позитивне й негативне. Та й нічого образливого для жінок у цьому немає!

Усіма цими фактами й міркуваннями я хотів сказати, що відштовхуючись від "реакційної" системи догм, ми не можемо стати догматиками в дусі "прогресивної" системи, бо тоді ми не будемо вільнодумцями. Ми можемо сперечатися щодо окремих фактів, маючи на увазі їх дійсну суть і ролі в довгому ланцюзі людської самосвідомості й пізнання істини, а не керуючись автоматичною схемою будь-якої системи догм. А для мене, як письменника, це означало б ще й втрату почуття дійсності, і я замість живих образів давав би "догматичні" схеми, щось таке, як "образи" в творах соцреалізму, що їх мусять давати поневолені письменники на Україні. Тим то й Шевченко, людина революційних на свій час поглядів, не запліщував очей на шкідливу ролі жидів-грошолобів (наприклад, у "Гайдамаках"), І. Франко теж вивів такого визискувача в образі Гольдкремера ("Boa constrictor"). Це не був у них антисемітизм, це було тільки оте критичне ставлення до дійсності, що про нього була мова на початку мого листа, і вони так критично ставилися не тільки до жидів у негативній ролі.

Але вільнодумство — це ще й право окремих людей мати свої погляди. Тим то я хотів би, щоб хтось із Вашого гуртка ще раз відгукнувся на заторкнені проблеми.

З привітом Ваш

В. ЧАПЛЕНКО

дій", "Якби ви знали, паничі", "Сон", ("Гори мої високі") та "Думи".

Якраз усі ці твори поета пропущені у виданнях Шевченка в УССР або спотворені редакторами.

"Творчість Т. Г. Шевченка, особливо його історичні поеми, стали також предметом фальсифікації для сучасних буржуазних націоналістів за океаном. Протягом 1952—1955 рр. заходили т. зв. "Української вільної академії" в Канаді, у видавничій спілці "Тризуб", у Вінніпегу, вийшов з друку "Кобзар" Шевченка у 4-х томах, з яких три томи становлять собою різного роду націоналістичні фальсифікаторські інтерпретації, коментарі, примітки тощо".

"Фальсифікація прогресивних явищ історичного минулого властива всім ідеологам реакційної буржуазії табору сучасного імперіалізму. Радянській історичній науці, яка стоїть на твердому ґрунті марксистсько-ленінського вчення про історію людського суспільства, немає потреби приховувати факти від історії"... і т. д.

Як бачимо, вступ, а в ньому прогресивна лайка на українських людей у вільному світі та їх інституцій на еміграції кінчається прогресивною неправдою більшовицьких писак, про нібито "неприховування ними фактів української історії та української історіографії". А факти ці вони давно вже приховували у виданих ними творах Т. Шевченка, де немає ні одного з історичних творів Шевченка, звернених проти ворогів українського народу — москалів та їх царів-цариць, пропущені такі ж твори і в І. Франка, що теж видані в УССР, немає цих фактів і в обговорюваній українській історіографії.

По прочитанні цієї та інших виданих там праць у нас залишається переконання про потребу всіма силами підтримувати свої вільні культурно-наукові та освітні центри як УВАН, НТШ, УВУ, ОУКО, УТГІ й інші та всі свої видавництва і їх видання, бо всі вони, наші національні інституції, крім освідомлюючої праці для нас самих та для наших дітей, а головне, для поширення нашої правди у вільному світі, вияснюватимуть всі оті "неприховування", замовчування та фальсифікати в т. зв. прогресивній

українській історіографії, історії, географії, літературі, мистецтві, архітектурі, мовознавстві, народній словесності, звичаях, традиціях і т. п.

Праця й твори нашої національної еміграції — це справедлива, необхідна і незнищима опозиція проти підневільного режиму на батьківщині. Там все, що роблять, творять чи видають, є під страшною цензурою і тиском розперезаного московського імперіалізму й колоніалізму, який при всякій нагоді заставляє українських вчених долати ложку дьохтю навіть до їх наукових, змущено односторонніх праць.

Тож, повторюємо, українській еміграції треба мати для майбутньої вільної України з країн вільного світу і "Енциклопедію Українознавства", яку видає НТШ у Франції, і "Історію" М. Грушевського в 10 томах, що видала Книгоспілка в Нью-Йорку, і "Історію літератури" М. Грушевського, що саме тепер перевидає Книгоспілка, і повний "Кобзар" Т. Шевченка в 4 томах в опрацюванні проф. Л. Білецького, і видання УВАН видавництва "Тризуб" у Вінніпегу, і твори І. Франка, видання Книгоспілки, і "Історію Української Архітектури" проф. В. Січинського, і "Українську Культуру" проф. Антоновича та інші наші культурно-національні здобутки. Знаємо, що такими поважними об'єктивними творами не може похвалитися "суверенна" УССР і сумніваємося, чи вона коли їх видасть, а як видасть, то спотворені за диктатом Москви.

На закінчення треба підкреслити, що всі оті наші еміграційні національні твори, що так ріжуть очі нашим ворогам, у теперішніх умовах, є і будуть тими народними нематеріальними бомбами чи ракетами з вільного світу, що б'ють і будуть бити в східну, зависну і загребущу імперіалістичну Москву, а це кріпитиме наш закріпачений на батьківщині народ у вірі й надії, що нарешті таки прийде кінець всій отій московській тюрмі народів, що сховалася за СССР.

М. Подоляк

*Подвоїмо  
число передплатників  
„Молодої України“  
до її 10-ліття!*

## Вісті з України

### РОЗКОПИ В ПУТИВЛІ

Археологові В. А. Богусевичеві випадково пощастило відкопати останки замку кн. Ігоря Святославича в Путивлі. Путивль — тепер невеличке місто Сумської області. Приводом до початку розкопів було кілька цеглин і шматки вапна, на які звернув увагу Богусевич, проходжуючись по міському парку. Розкопи довели до несподівано цінної історичної знахідки: добре збереженого 4-метрового муру з вежею, підлогою та багатьма предметами з княжої доби. Путивльськими розкопками зацікавився Інститут Археології при Академії Наук УССР. Невідомий автор славної поеми "Слово про похід Ігоря Святославича" писав, що на мурах путивльського замку княгиня Ярославна оплакувала воєнну невдачу і полон свого чоловіка.

### ЯКУ ПЛАТНЮ МАЄ ХРУЩОВ, А ЯКУ РОБІТНИКИ?

Орган німецьких професійних спілок "Вельт дер Арбайт" подав інформацію про платню, яку отримує Микита Хрущов. За даними цього німецького робітничого часопису, Хрущов одержує подвійну платню. Він дістає місячно 100.000 рублів, як прем'єр міністрів, і других 100.000, як перший секретар Комуністичної Партії Советського Союзу. Отже, разом він дістає 200.000 рублів місячно. В річному рахунку він отримує 2,400.000 (два мільйони чотиреста тисяч) рублів. Коли ці рублі перерахувати на долари (по офіційному курсі за один долар чотири рублі), то Хрущов річно одержує 600.000 доларів. Президент США одержує річної платні всього 80.266.32 доларів. Різниця, як бачимо, між платнею голови пролетарської держави і капіталістичної досить велика. Ця різниця платні ще більша, коли порівняти, що в цій самій "пролетарській державі" середня заробітна платня робітника в промисловості становить приблизно 750 рублів у місяць, тобто, як перекласти на долари (4 рублі за один долар) — 187 і пів долара.

Коли мова про заробітну платню робітників у СССР, то треба пам'ятати, що в Советському Союзі є ще сьогодні близько 10 мільйонів таких робітників, які заробляють місячно

## СЛОВО ДО МОЛОДІ

(Закінчення зі стор. 2-ої).

від 230 до 350 рублів, тобто від 66½ долара до 87½ долара місячно.

А що говорити про платні колгоспників, тобто рільних робітників? Сама советська преса недавно повідомляла, що є ще в СССР колгоспи, в яких колгоспникам платять 2-3 рублі за трудовень, тобто не цілого долара.

Чи потрібні ще докладніші пояснення? Ні! Але комуністи українського роду і їх поплентачі у США й Канаді та інших країнах цього всього не бачать. Вони вдають, що не бачать і не розуміють мови чисел. А мова чисел виразна — "голова пролетарської держави" дістає стільки платні на рік, скільки в Советському Союзі дістають 300 робітників з річною платнею 8.000 карбованців.

шані до своїх батьків та до старшого виховання дитини є її рідний батьківський дім, а особливо мама. Тому часто чуємо, що від матері залежить, які будуть діти й молодь, а від молоді залежить, який буде народ.

Не забуваймо ще про одну річ, також дуже важливу. Який приклад ми самі даємо нашому підрастаючому поколінню, нашій молоді? Вони дивяться на нас і переймає те, що ми робимо. Стараймося, отже, всі власним прикладом і порадою допомогти молоді бути такою, якою ми хотіли б її бачити.

Дитину й молоду людину виховують батьківський дім, Церква, школа і суспільство, а також на здорових засадах побудовані громадські організації. Першою і найважливішою

Світське виховання без релігії не може дати глибоко-моральних людей, — твердих характерів, здібних на найвищі подвиги й безкорисливі посвяти для своєї національної спільноти. А без ширших кадрів таких людей ніякий народ довго на поверхні життя не втримається.

Часто можна почути розумну думку між американцями, що повновартісними громадянами Америки є ті члени суспільства, які міцно тримаються своєї віри, свого обряду та народу, з якого походять їх предки, що принесли до Америки свою культуру, традицію, збагачуючи нею культуру американського народу.

Наша молодь виконала і виконує обов'язки щодо своєї прибраної батьківщини Америки, віддаючи навіть своє життя на полі боїв в обороні американських прапорів.

Одночасно наша молодь повинна бути свідомою свого походження, знати хто вона, яких батьків. Треба пам'ятати не тільки про багату й могутню Америку, але й про поневолену, ограблену й скривавлену Православну Церкву та український народ на рідних землях.

На наших рідних землях хвиля безбожного комунізму вдаряє в родинні вогнища, які є основними клітинами суспільства і народу. Добрі родини становлять моральну силу цілого народу і вирішують його майбутнє.

Безбожні вороги нашої Церкви і народу стараються за всяку ціну знищити Христову релігію в серцях наших родин, а особливо в молоді.

Єдина надія залишилася тільки на поміч Божу, і ми віримо, що по хрестній дорозі прийде славне воскресіння. По бурях і хуртовинах знов засвітить ясне сонце Христової віри, за яку страждають сини і дочки нашої Церкви і нашого народу.

Моя Дорога Молоде, одумівці і одумівки, виховуйтеся і виховуйте молодших в душі релігійному, в душі пошани до нашої УАПЦ, її Проводу, в душі пошани до прибраної батьківщини Америки, а понад все в любові до своєї знедоленої Батьківщини.

## ТАК ВПЛИВАЄ МИСТЕЦТВО

Сучасний театральний глядач по-різному реагує на нову виставу. Стримані чи бурхливі оплески, коші з квітами або гнітюча тиша в залі — усе це є своєрідною і всім зрозумілою оцінкою хисту драматурга й акторів. Крім цього існують премії, рецензії, нарешті — громадське схвалення чи осудження.

Дуже експансивними глядачами були стародавні греки. Ще на світанку становлення драматургії театральні видовища в Гелладі збирали тисячі прихильників, які реагували на кожну виставу гостро й своєрідно.

Коли Софокл у 441 році до нашої ери вперше поставив на сцені патрістичну драму "Антигона", зворушені й захоплені силою цього твору громадяни Атен обрали драматурга... полководцем у війні проти острова Самос.

Актори користувались у греків величезною пошаною і правом недотикальності особи. Часто саме з них обирали посланців і парламентарів, які без найменшого ризику йшли до ворожого табору.

Характеристичним для античного театру є такий випадок. Свого часу перси зруйнували старогрецьке місто Мілет. Через сім років драматург Фініх поставив в Атенах п'єсу "Падіння Мілета", яка дуже правдиво відтворювала трагічну загибель фортеці. Вплив цього твору на глядачів був таким сильним, що як пише історик Геродот, "весь театр заливався сльозами". Наслідки спектаклю були цілком несподіваними для автора: його... покарали на тися-

чу драхм за нагадування громадянам про їхнє лихо і заборонили п'єсу на сцені.

Але найбільш переконливим доказом величезного впливу мистецтва на стародавніх греків є епізод, про який розповідає Плутарх.

Як відомо, Спарта й Ацени майже постійно ворогували. Після Пелопонеської війни Ацени втратили свою могутність, і от одного похмурого вечора в наметі спартанського полководця Лісандра вирішувалась доля цього славетного міста. Плутарх пише, що "було запропоновано перетворити аценян на рабів, а тібанець Еріанф порадив зруйнувати місто й відвести цю землю під пасовиська для овець". Коли, затвердивши це рішення, спартанські ватажки зібрались на бенкет, хтось із присутніх затягнув першу хорову партію з трагедії Евріпіда "Електра", де оспівувалась любов доньки до свого батька.

Задумливо й ніжно лились дівочі слова, навкруги лунала проста й зворушлива мелодія... Та от спів закінчився. Спартанці були розчулені, і всі вирішили, що знищити місто, де народився великий драматург, було б справою безславною. Так уже після своєї смерті Евріпід врятував рідне місто від зруйнування.

Ю. Ш.

Коли тебе сурма твоєї туги  
Покличе знов у дальній рідний край,  
Де ждуть тебе безчестя і наруга —  
Слова над пеклом Дантовим згадай!

Ю. КЛЕН.

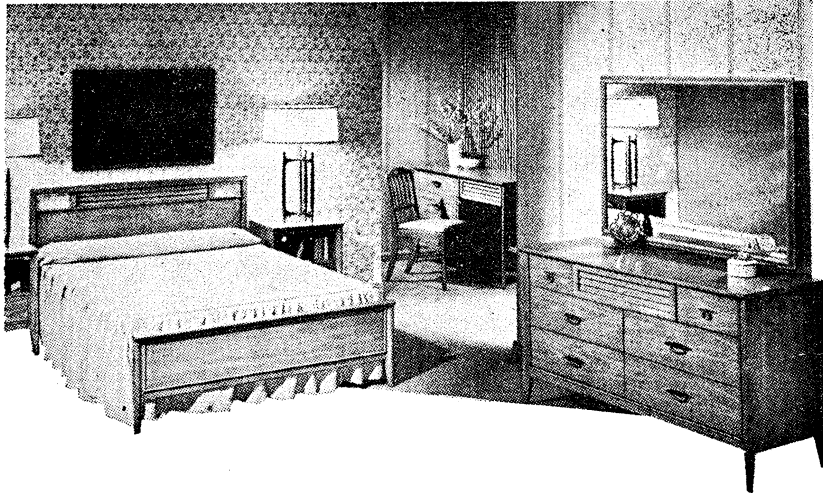


## У ФІЛЯДЕЛЬФІ ВІДБУВСЯ СТУДЕНТСЬКИЙ ІДЕОЛОГІЧНИЙ КОНГРЕС.

(Закінчення зі стор. 2-ої обкладинки).

виступили Анна Процик, Микола Плав'юк і Петро Мірчук. Про Україну під советською окупацією говорив Євген Федоренко (ОДУМ). Дискусія над усіма доповідями відбулася під час третьої сесії, коли — з огляду на обмежений час — була прочитана тільки одна доповідь Анатолія Бедрія на тему "Визвольна

боротьба України". Підсумки доповідей і дискусії зробив Теодосій Онуферко у своїй заключній доповіді другого дня Конгресу. Прийняті Конгресом резолюції будуть оголошені в пресі. В рамках Конгресу відбувся студентський бал і мистецький вечір розваги під провідом Р. Шведа.



### ЧИ ПОДОБАЄТЬСЯ ВАМ ЦЯ СПАЛЬНЯ?

Це не єдиний зразок, який ми можемо Вам показати! Наша фірма розміщена у двох великих крамницях, пропонує справді небувалий вибір хатнього устаткування, кухонь, телевізорів, холодильників, радіо-апаратів, фортепіанів та різних музичних інструментів.

## ALPHA FURNITURE CO.

735 Queen St. W., — 587 Queen St. W., 3030 Dundas St. W.  
Toronto, Ontario.

## Future Fuel Oil Ltd.

& GASOLINE SERVICE STATION

945 Bloor St. West, — Toronto, Ontario

Вдень: LE 6-3551 — Вночі: RO 2-9494

Перша українська фірма доставки опалової оливи для домашнього та індустріального вжитку.

Чищення, направи та встановлення нових форнесів.

Обслуга протягом 24 годин.

### У СПРАВІ КУПІВЛІ Й ПРОДАЖУ РЕАЛЬНОСТЕЙ

звертайтеся  
до

найбільшого українського бюро продажу реальностей

## R. CHOLKAN Real Estate Ltd.

527 Bloor St. W. Toronto, Ont. Tel.: LE 2-4404

ГОТЕЛІ — КАМ'ЯНИЦІ — ДОМИ — ПІДПРИЄМСТВА

Друковано в друкарні "КІІВ", 686 Річмонд вул. Торонто, Онт. Тел.: EM 3-7839

### НА ПРЕСОВИЙ ФОНД ЖЕРТВУВАЛИ:

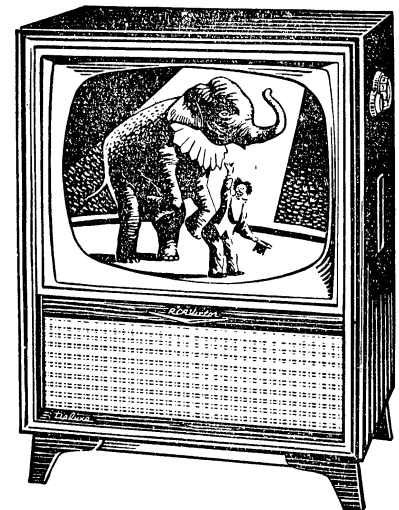
Петро Сенько, Трентон, США \$1.50  
Пані Г. Чернобицька, Австралія 1.00  
Лариса Дильовська, Рочестер 1.50

### ЛИСТУВАННЯ РЕДАКЦІЇ

С. Риндик, Чикаго. З технічних причин довелося перенести Ваше оповідання в чергове (червнєве) число. Д. Грушецький, Чикаго. Ноти вшлемо ближчими днями.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

### НАЙБІЛЬША УКРАЇНЬКА КРАМНИЦЯ МЕБЛІВ



ROCHESTER FURNITURE CO. LTD.

423 College St., Toronto, Ont.

Tel. EM 4-1434

Тут знайдете великий вибір хатніх меблів, холодильників, газових та електричних печей, радіо-телевізійних апаратів та багато інших предметів домашнього устаткування по НАЙНИЖЧИХ цінах, на догідні умови сплати.

Зайдіть і переконайтеся в цьому самі.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

### ВІДОМА В ТОРОНТІ УКРАЇНЬКА ДРУКАРНЯ "К І І В"

з модерними, автоматичними машинами. Друкує книжки, брошури, часописи та всякі канцелярійні й комерційні друки.

Замовлення слати на адресу:

KIEV PRINTERS LIMITED

686 Richmond St. West

Toronto, Ontario, Canada

Tel.: EM 3-7839

Робота чиста, скоро й солідна.